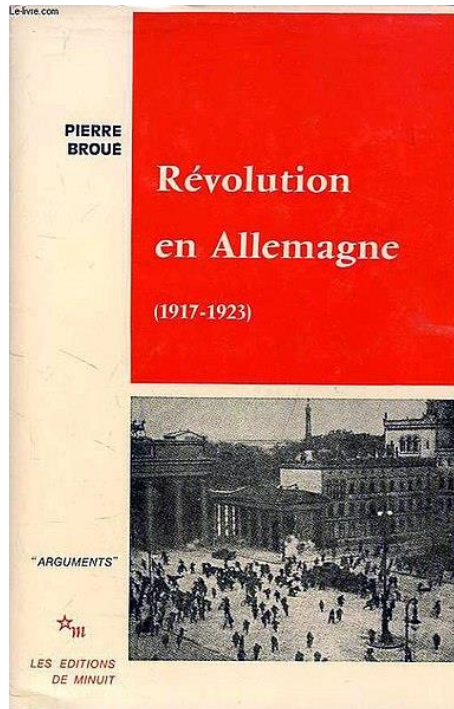

Pierre Broué

Den tyska revolutionen – Märzaktion

De följande kapitlen ur Broués arbete om den tyska revolutionen 1917-1923¹ handlar om den s k Marsaktionen i Tyskland 1921 och dess för- och efterspel. Broué klargör att det i de kommunistiska partierna vid denna tid fanns starka ultravänsteristiska strömningar som i bl a Italien och Tyskland underblåstes av sändebud från Komintern (bl a ungrarna Rákosi och Béla Kun). Resultatet blev att man drev fram splittringar (bl a i Italien), konfrontationer och resningar som inte var ägnade att stärka den unga kommunistiska rörelsen, utan tvärtom medförde allvarliga bakslag (i Italien slutade det med fascisternas seger²) och kraftig försvagning av kommunistpartierna. En som tidigt förstod detta och som försökte bekämpa denna utveckling var den tyske kommunistledaren Paul Levi.

Vi har nedan i noterna vanligtvis bevarat Broués källhänvisningar, men lagt till svenska versioner av citerade texter, när sådana hittats. Även en del referenser till engelska dokument har tillfogats. Allra sist ges kompletterande lästips.

Översättning (från franska): *Björn Erik Rosin*

Innehåll

XXIV. Splittringen av det italienska partiet	1
XXV. Marsaktionen	11
XXVI. Efterdyningarna till nederlaget	19
XXVII: Kompromissen i Moskva	32
Lästips	48

¹ Franska utgåvan kom 1971. Boken finns även på engelska: *The German revolution, 1917-1923* (2005)

² Efter den fascistiskt organiserade "Marschen mot Rom" i oktober 1922 kom Mussolini och ett antal andra fascister med i regeringen. Med hjälp av denna maktposition kunde fascisterna göra sig av med alla konkurrenter så att de till slut var ensamma herrar på täppan.

XXIV. Splittringen av det italienska partiet

Den kris vars symptom hopats i månader inom VKPD bröt till sist ut om en fråga som inte gällde Tyskland, utan splittringen av det italienska PSI på kongressen i Livorno. Å ena sidan var ju ingen ”nationell” fråga främmande för något parti eller någon kommunist; å andra sidan var terrängen nu mer gynnsam för Paul Levis motståndare i så måtto som representanterna för Kominterns exekutivkommitté (EKKI) hade bättre grepp om ”den italienska frågan” än de tyska ledarna.

Det italienska socialistpartiet var det enda socialdemokratiska partiet som 1914 lyckats hålla sig borta från den chauvinistiska strömningen – där avfällingen Benito Mussolini däremot intagit en framträdande ställning. Partiet hade delvis varit en av initiativtagarna till Zimmerwaldkonferensen, där det haft en viktig roll och blivit det första masspartiet att redan 1919 ansluta sig till Kommunistiska internationalen, redan innan de 21 villkoren antagits. Därigenom hade man behållit sina ”reformister” runt Turati. Partiets främste ledare, Serrati, var i själva verket ”vänstercentrist”, vilket inte hindrat att han på Kominterns andra kongress varit ett av de stora namnen och då hade han också skrivit under på de 21 villkoren och lovat att tillämpa dem i Italien under förutsättning att han själv fick välja när man skulle göra sig av med Turatis anhängare.

Men så fort han återvänt till Italien verkade beslutsamheten avta. Misslyckandet för den stora metallstrejken i norr i september 1920 – då fabriker ockuperats och produktionen återupptagits – som EKKI gav reformisterna skulden för, hade varit rätta tillfället att utesluta dem. I varje fall var det vad EKKI alltmer enträget återkom till. Men Serrati var uppenbarligen orolig för att de socialistiska arbetarna inte skulle förstå en splittring – den troliga följd av en uteslutning av Turati och hans anhängare – och att det bara skulle öka på missmodet efter misslyckandet i september.¹ Han slog således dövörat till kraven från EKKI och hävdade att det var nödvändigt att invänta ett nytt exempel på deras förräderi för att under gynnsammare villkor kunna slå till mot reformisterna.² Detta motstånd ökade givetvis den växande misstron från EKKIs sida och ledde till upprörda protester från en vänster, där Gramsci och hans kamrater i *Ordine Nuovo* var ledande, men också från Bordiga, som var för bojkott av parlamentsvalet, och parlamentsledamoten Bombacci, vars märkliga personlighet gjort många undrande vid Kominterns andra världskongress.³

Det handlade inte bara om en italiensk fråga. Serrati klagade öppet över EKKIs syn på hur dess emissarier skulle bete sig mot olika partier och att partierna inte hade någon inblick i hur de utsända rapporterade till EKKI. Han gick så långt som att skriva:

Det har inom Kommunistiska internationalen uppstått ett slags rött frimureri, som agerar i tysthet och under ett hemlighetsmakeri som bara blir så mycket farligare som det är helt ansvarslost.⁴

Han hade också ett möte med Levi och för denne hade upptäckten på Radeks kontor i Moskva av de rapporter Thomas lämnat till EKKI om VKPD varit anledning till kraftigt missnöje.⁵ Det är inte uteslutet att man inom EKKI föreställde sig att Levi och Serrati höll på med en ”sammansvärjning”, eller i varje fall tänkte agera gemensamt. Hur som helst var det de båda som exekutiven pekade ut när man talade om ”högerfaran”.⁶

¹ För en sammanfattning av argumenten, se hans brev till *L'Humanité* i oktober 1920.

² Framför allt ”en vägran att underordna sig disciplinen”, som ännu inte förekommit.

³ Se Alfred Rosmers hägkomster i [Moskva under Lenin](#) s. 33-34. Bombacci skulle senare hamna hos Mussolini.

⁴ *Comunismo*, 15-31 december 1920, citerat i *Revue communiste*, n° 12, februari 1921, sid. 510.

⁵ Thomas hägkomster återfinns i B Nicolajevskij, *Contributions à l'histoire du Comintern*, sid. 19-20.

⁶ Geyer, ”Zur Vorgeschichte des III Weltkongresses”, *Sowjet*, nr 8-9, augusti 1921, sid. 241.

Det italienska partiet inledde sin kongress den 15 januari 1921 i Livorno och där skulle alla dessa frågor dyka upp samtidigt. EKKIs representanter, ungraren Rákosi och bulgaren Kabaktjev⁷, hade i uppdrag att se till att de 21 villkoren utan dröjsmål började tillämpas, och framför allt det som handlade om uteslutning av reformisterna. Med Serrati om möjligt, om nödvändigt utan denne.⁸ Under kongressförberedelserna hade tre tendenser utkristalliserats. Reformisterna krävde uteslutning av anarkister och frimurare, vände sig mot proletariet diktatur och tog avstånd från ”användande av våld och illegala medel i kampen för erövring av den politiska makten”.⁹ ”Kommunisterna” – Bordiga, Gramsci och Bombacci – krävde att de 21 villkoren skulle tillämpat omedelbart och i sin helhet, framför allt att reformisterna skulle uteslutas och att partiets namn skulle ändras till ”kommunistpartiet”.¹⁰ Serrati, ledare för ”enhetskommunisterna”, sade sig gå med på de 21 villkoren, men ville ha rätt att tolka och tillämpa dem ”i enlighet med läget och landets historia”. Bl a föreslog han att PSI, som inte ”solkat ned sin fana under kriget” skulle få behålla namnet ”socialistiskt” för att förhindra nuvarande eller framtida avfällingar från att kapa åt sig detta ärorika namn [...] som det var känt för bland de proletära massorna”.¹¹

Efter lång debatt, och utan att några förändringar verkade möjliga, gick de tre olika förslagen till omröstning. Serratis fick 98 028 röster, kommunisternas 58 173 och reformisternas 14 695.¹² Trots att majoriteten deklarerade att partiet var medlem i Komintern, lämnade kommunisterna kongresslokalen och ägnade sig åt att grunda Italiens kommunistiska parti. Partiets första kongress öppnades därmed i samma byggnad den 21 januari. Bordiga, Gramsci, Terracini och Bombacci var de mest kända ledarna. Rákosi och Kabaktjev erkände det omedelbart som sektion av Komintern och därmed var PSI *ipso facto* uteslutet.¹³ Splittringen var fullbordad: Komintern tappade flera hundratusen revolutionära arbetare, som stannade kvar i PSI med Serrati eller lämnade all politisk aktivitet. Än mer oroväckande för Levi var att kommunismens fana i Italien nu övertagits av notorisk ultravänster som Bordiga. I en kommentar till de direkta konsekvenserna av splittringen i Livorno, som fogades till nederlaget för metallstrejken i norr, skriver Robert Paris att det var ”ytterligare ett Caporetto under fascismens uppgång”.¹⁴

VKPD:s ledning [*Zentrale*] hade diskuterat läget i PSI strax före kongressen i Livorno. Levi ansåg för sin del att splittringen inte gick att undvika, men ville att allt skulle göras för att få linjen för splittringen att gå så långt som möjligt åt höger så att Internationalen fick behålla majoriteten av de arbetare som var påverkade av Serrai och inte helt och hållet överlämnade den italienska sektionen i händerna på ultravänstern. Därför hade han, och med honom *Die Zentrale*, uttalat sig för en överenskommelse med Serrati, om än till priset av vissa eftergifter, samtidigt som han ansåg det nödvändigt att göra allt för att Serrati skulle bestämma sig för att utesluta Turatis anhängare. Strax före sin avresa samtalade han med Radek, som då inte kände till EKKIs hållning i frågan. Radek ansåg att tyskarnas hållning var korrekt och de båda enades om att man inte fick hamna i någon tillspetsad konflikt utfall att EKKI bestämde sig

⁷ Bucharin och Zinovjev hade utsetts först men fick inget svar på sin officiella begäran. Se *Protokoll des III. Kongresses der Kommunistischen Internationale* (Zinovjev), sid. 167.

⁸ Se a.a. [anfört arbete], sid. 167-169, samt Kabaktjev, ”Die Spaltung in der italienischen Sozialistischen Partei”, *Die Internationale*, n° 2, 1921, sid. 16-22.

⁹ R Paris, *Histoire du fascisme en Italie*, I, sid. 197, 200.

¹⁰ a.a., sid. 197-198, 200.

¹¹ a.a., sid. 200-201.

¹² a.a., sid. 202.

¹³ a.a.

¹⁴ a.a., sid. 203.

för en annan uppfattning.¹⁵ Knappt hade Levi påbörjat resan till Italien förrän det till Berlin kom ett telegram från Moskva där han uppmanades till ”den allra mest bestämda kamp” mot Serrati.¹⁶

I Livorno skulle Levi genast hamna i konflikt med EKKIs representanter. Dessa skulle visa sig vara emot alla modifieringar av Bordigas motion, som gick ut på att splittra Serratis block, och i sitt inlägg på kongressen satsade Kabaktjev allt på att rikta elden mot denne.¹⁷ Levi hade enskilt flera samtal med Serrati då han uppgav sig ha försökt övertyga denne om att det var nödvändigt att utesluta reformisterna¹⁸, men Rákosi anklagade honom i stället för att ha uppmuntrat Serrati att spjärna emot EKKI och till och med visat upp ett brev där Clara Zetkin rekommenderat en sådan hållning.¹⁹

Hur det nu än var med detta inskränkte sig Levi till ett helt och hållet formellt inlägg av typen ”broderlig hälsning” och åkte sin väg utan att vare sig ha gett signal om några fiendligheter eller stöd till EKKIs representanter, samtidigt som han var övertygad om att ett allvarligt misstag gjorts. Han ansåg EKKI vara illa informerad om det verkliga läget i det italienska partiet – Serrati hade berättat för honom att Bombacci inte tvekat att omfamna Turati mitt i parlamentet²⁰ – och verkade övertygad om att dess representanter antingen överskridit sina befogenheter eller i varje fall utfört detta med onödig stränghet. Allt kunde emellertid korrigeras bara EKKI bestämde sig för att granska frågan grundligt.²¹ Det var helt klart i denna anda som han i *Die Rote Fahne* analyserade de första resultaten av kongressen i Livorno, som han gjorde en kritisk värdering av. Splittringen hade varit oundviklig, men inte i den form den skett på, eftersom en förtrupp av de arbetare som var anhängare till Tredje internationales nu hamnat utanför dess led, vilket sannolikt bara centristerna kunde glädja sig åt.²² Radek kom med ett långt svar tre dagar senare, och det med ett ganska torrt tonfall: enligt honom var de arbetare som var för Internationales och följt Serrati bara anhängare i ord och den verkliga eliten av revolutionära arbetare i Italien var den som nu befann sig i det nya kommunistpartiet.²³ Debatten var offentlig, konflikten verkade öppen.

Den inleddes med en smäll på det extra möte med *Zentrale*, som Radek yrkat på och som ägde rum den 25 januari.²⁴ Levi retade sig på personangreppen mot honom i Radeks artikel då ju den förgräpliga artikeln företrädde partiledningens uppfattning. Radek blev rasande och replikerade med att Levis artikel var ”ett medvetet angrepp på EKKI”. Och nu kom han med hotelser:

Om ni angriper oss kommer vi att hinna före och rikta svärdet mot er.²⁵

Tonen i angreppen, och de personliga utfallen i Radeks kritik, var så hård att Levi lämnade sammanträdet. Redan dagen därpå retirerade Radek och skickade ett brev med ursäkter över

¹⁵ Levi, ”Wir und die Exekutive”, *Die Rote Fahne*, 6 februari 1921, *Der Beginn der Krise*, Archives Levi, P 64/3, sid. 16.

¹⁶ a.a., sid. 16.

¹⁷ Levi-arkiven, P50 a3, citerat i Drachkovich och Lazitch, *The Comintern, Historical Highlights, Essays, Recollections, Documents*, sid. 278-279.

¹⁸ a.a., sid. 276.

¹⁹ *Protokoll des III ...*, (Rákosi), sid. 329.

²⁰ Rapport till Internationales exekutivkommitté. Levi-arkiven, P 50/a, sid. 1.

²¹ a.a., sid. 2.

²² ”Der Parteitag der italienische Partei”, *Die Rote Fahne*, 23 januari 1921, daterad 22 januari, ej undertecknad.

²³ ”Die Spaltung der Italienischen Sozialistischen Partei”, *Die Rote Fahne*, 26 och 27 januari 1921, undertecknad ”P.B”, vilket tyder på att Levi skrivit den artikel som omnämns i föregående not.

²⁴ Enligt Levis rapport till centralkommittén den 4 februari, Levi-arkiven P 64/3, sid. 16-17, där han inte direkt anger datum för mötet, men kommer med preciseringar som gör det möjligt att fastställa tidpunkt.

²⁵ a.a.

formen på sitt inlägg.²⁶ Levi var ändå inte nöjd: i ett personligt svar påminde han Radek om vad de varit eniga om – i närvaro av Däumig – i den italienska frågan strax före hans avresa till Livorno och att EKKIs nya ”order” kommit när han redan var på väg. Han protesterade mot Radeks tolkning av hans artikel och förnekade att han varit ute efter att ”attackera” EKKI, vars misstag han var säker på att Moskva självt skulle korrigera, men han avkrävde också exakta svar av Radek i två spörsmål. Det ena gällde den exakta innebörden av de hot han utslungat på mötet den 25, det andra var huruvida han Levi, ja eller nej, fortfarande hade EKKIs förtroende som ledare för det tyska partiet.²⁷

Vi har inte sett vad Radek svarade, men händelsen tycks ändå ha rensat luften. Nästa möte med *Zentrale*, den 28 januari, hölls i en mer avspänd stämning och med Radek närvarande. Denne – som i protokollet omnämns som Max²⁸ – kom med en lång analys av det politiska läget, där han inte dolde den kritik av ultravänstern – han betecknade den som ”de från Sydost” – som fanns inom EKKI och att han för egen del ansåg Tyskland och Italien vara de två avgörande delarna av revolutionen i Europa. Men allt hängde på de italienska och tyska kommunisternas förmåga att ge form åt massrörelser, åt deras fasthet och vilja att agera. Han medgav utan vidare att EKKI med alla medel var ute efter att ”aktivera” det tyska partiet, men förnekade att detta hade det minsta att göra med Sovjetrysslands egna problem eller någon plan på avledning. Det viktiga i hans ögon var att kommunisterna i Tyskland och Italien var kapabla att ta makten innan båda länderna drabbades av den ekonomiska katastrof som stod för dörren. EKKI ville se ett närmande till KAPD, eftersom man oroade sig för utvecklingen inom det tyska partiet, som man inte bedömde i stånd att agera, något som han ansåg stå klart av att centralkommittén sedan den 7 januari inte förmått diskutera det öppna brevet.

Han förklarade sin starka reaktion mot Levi av att han fått intrycket av att denne rent av ifrågasatt solidariteten med EKKI:

Främsta orsaken till min hårda polemik mot Levi var inte att vi var oeniga om den italienska frågan, utan i stället frågan hur jag uppfattade hans syn på relationerna med Kommunistiska internationalen, och då inte så mycket vad som framkommit i tryck som under de egentliga diskussionerna. Det behöver inte påpekas att jag inte hyser någon blind vördnad för Exekutivkommittén. Där har jag både själv slagits och också fått ta emot en del. Men det finns olika sorters kritik.²⁹

Vad ledningen för det tyska partiet klart måste uttala sig om var huruvida EKKI hade rätt i sin allmänna politiska linje när den såg högern som huvudfaran. Sen fick man ta ställning till frågan om relationerna mellan VKPD och Komintern och komma med konkreta förslag. Han sade:

Kommunistiska internationalen är inte en isolerad händelse, utan en kontinuerlig process. 1919 var det inte mer än ett upprop till samling, i dag har den stöd av ett tyskt parti med en halv miljon medlemmar. [...] I det läget går det inte att utgå från att Exekutiven inte är i stånd att korrigera politiska misstag genom en i ord öppen, klar och otvetydig politik. Än mer allvarligt är det att tro att vi inte själva ens kan ändra organisationsform.³⁰

²⁶ a.a. Detta brev återfinns inte i dossieren P 50, som innehåller Levis svar.

²⁷ Levi-arkiven, P50 a4. Detta privatbrev var avsett för publicering i *Freiheit* efter den 30 januari! Den 31 januari förklarade *Zentrale* att brevet blivit stulet och att man där inte blivit informerad om det förrän genom *Freiheit*. Det är föga troligt: under diskussionerna den 28 januari (Protokoll i Levi-arkiven, P50 och 51) hade både Radek och Levi talat om sin brevväxling. Polemiken skulle fortsätta, de kommunistiska tidningarna tala om ”det stulna brevet”, andra om det brev som ”försvunnit i riksdagen” och till och med insinuera att Levi avsiktligt skulle ha gjort sig av med det.

²⁸ Levi-arkiven, P50-55, återgivet i *The Comintern: Historical Highlights*, sid. 285-299.

²⁹ a.a., sid. 291.

³⁰ a.a., sid. 292.

Långt ifrån något villkorslöst stöd för EKKI ansåg han det handla om de svårigheter man stött på och att ledarna för olika partier måste komma med kritik som var konstruktiv:

Det finns mycket att göra för att råda bot på svårigheterna. Enligt min uppfattning beror problemen med Exekutiven på att den befinner sig i ett land som är invecklat i en revolutionär kamp. Den ska inte klandras för att komma med ukaser, utan för att den inte ingriper. Den ingriper bara när en riktig kris uppstått. [...] Vi måste komma med kritik och lägga fram våra uppfattningar på ett positivt sätt. Dessa frågor måste lösas på det organisatoriska planet. Efter det ryska partiet är ni det största partiet inom Internationalen och ni har lika stort ansvar som det ryska partiet.³¹

Levi svarade i lugn ton på detta försonliga inlägg. Men han stod fast vid vad han skrivit i sitt privata brev till Radek den 27 februari angående frågan om vägran att inleda en politisk debatt:

Exekutiven kommer att korrigera sina misstag. Men denna korrigering kan bara komma från Ryssland.³²

Han förklarade sig rent generellt vara överens med vad Radek sagt, och klargjorde att han motsatte sig att EKKI eventuellt skulle placeras utanför Ryssland, men att han däremot inte delade dennes uppfattning om hur de nuvarande problemen skulle lösas. Han avvisade talet om att vara en skeptiker och förklarade att som han såg det fanns det två sorters sjukdomar: de som kan botas direkt genom lämplig behandling och de som man fick vänta med. Bekymren i relationerna med EKKI var av den andra sorten, och han förklarade varför:

Mina relationer med Zinovjev har förbättrats något efter hans besök i Tyskland, men här måste jag ändå upprepa: vi känner oss utsatta för ett visst misstroende och alla försök från vår sida att kritisera misstag tolkas ständigt som opposition mot Kommunistiska internationalen. [...] Den här diskussionen har öppnat mina ögon: kamrat Max lät sig fara iväg under diskussionen och då fick vi se teman komma upp som är betydelsefulla och levande i Moskva. Utifrån alla dessa fakta anser jag att vi skulle förvärra sjukdomen i stället för att gynna ett tillfrisknande genom att komma med vad man kallar ”positiv kritik”.³³

Levi ville således absolut inte ha någon konfrontation, kanske för att han räknade med att få stöd av Lenin, kanske för att han inte hade lust att strida om något som inte gällde det egna partiets politik, och denna undanlidande hållning skulle Radek utnyttja till sin fördel. Det fanns nu två sätt att se på frågan. Levi vidhöll att han var enig om principen att tillämpa villkoren för anslutning och utesluta reformisterna ur det italienska partiet, men också att det var nödvändigt att behålla enheten bland de italienska kommunisterna. Det innebar att brytningen med vänstern kring Serrati varit ett misstag:

VPKD förklarar att utifrån perspektivet om enhet mellan de italienska kommunisterna är inget pris för högt när det gäller att godta att de italienska reformisterna får stanna kvar i partiet.³⁴

Radek lämnade för sin del in ett resolutionsförslag, som godkände EKKIs beslut, att Serratis anhängare skulle ”ställas mot väggen” och att följaktligen bara det italienska kommunistpartiet kunde godtas som enda parti i Italien anslutet till Internationalen.³⁵

Radek skickade nu ett nytt brev till partiets båda ordförande, Levi och Däumig. Enligt hans uppfattning var Levis resolution inte möjlig att anta eftersom den varken uttalade sig om orsakerna till splittringen i Livorno eller uteslutningen av Serratis anhängare, som ju var fullbordade fakta. Den talade om Serrati och hans grupp som om de vore ”kommunister”, medan ”de italienska kommunisterna” däremot inte nämndes. Han såg den därför som en

³¹ a.a.

³² *Freiheit*, 30 januari, *Die Rote Fahne*, 2 februari 1921.

³³ *The Comintern ...*, sid. 293-294.

³⁴ Text i Radek, *Soll die Vereinigte K.P.D.*, sid. 47-48.

³⁵ a.a., sid. 46-47.

stridsförklaring mot de italienska kommunisterna och mot EKKI, ett försök att införa ”USPD:s kultur i VKPD”. Han ställde sin egen resolution mot Levis och avslutade med följande:

Det vore bättre om partiets ordförande för en gångs skull hamnade i minoritet i ledningen än att den, av omsorg om att stödja honom, inte bara skulle anta en centristisk hållning utan dessutom dölja detta för partiet.³⁶

Levi kände sig trängd, retirerade och drog tillbaka sin resolution. Radek gick med på ett ändringsförslag, framlagt av Clara Zetkin, som förespråkade en återförening mellan det italienska kommunistpartiet och ”de inom Serratis grupp som stannat kvar i socialistpartiet”.³⁷ Denna enighet kan framstå som skenbar men vilade på en reell grund: Clara Zetkin, som godtagit uteslutningen av Turatigruppen och kritiserade Serrati för att ha valt reformisterna i stället för revolutionärerna, ville mer än något annat, precis som Levi, hålla dörren öppen till Internationalen för Serratis grupp³⁸ och inget tyder på att Radek var emot detta. De problem som splittringen i Italien lett till tycktes därmed avvecklade. Levi, som var nöjd med att Radek inte uttryckt det ”misstroende” som han varit orolig för och som även hade ogillat formen för dennes attacker, satt kvar som partiledare.

Clara Zetkins resolution³⁹, som antogs enhälligt och utan någon invändning från Radek, handlade i själva verket om att EKKIs sätt att fungera måste förbättras liksom dess relationer till olika kommunister. Vidare ställde den de verkliga frågorna på ett bättre sätt och ingav hopp om att krisen skulle lösas på ett positivt sätt. Den klargjorde att det inte var tal om att ifrågasätta att EKKIs högkvarter fanns i Moskva, ”den första proletära statens huvudstad”. Men den betonade de svårigheter detta innebar för Internationalen om denna via sin exekutivkommitté skulle kunna stå för någon reell ledning såväl vad gällde de direkta kontakterna som ”de olika uppgifterna för ett kommunistparti med ett segerrikt proletariat och de som ankom på kommunistpartier i länder där det i första hand handlade om att kämpa för proletariats diktatur”. Den innehöll därför praktiska förslag för att få bukt med, eller i varje fall ”minska” dessa svårigheter. Det första gick ut på att partiet med över 100 000 medlemmar skulle få fler representanter i EKKI – ett klart uttryck för de tyska ledarnas önskan att inte dränkas i antalet representanter från små partier eller partier i exil. Det andra var att till Västeuropa och Amerika skicka fyra representanter för EKKI – varav minst två från det ryska partiet, misstron mot andra partier gick inte att ta miste på – med uppdrag att ”informera EKKI om de speciella förhållanden som rådde för kommunistpartierna i kapitalistiska länder”: det gick inte att på ett tydligare sätt framhålla att EKKI var dåligt informerad. Och till sist, som praktisk åtgärd för att komma till rätta med problemen med den sporadiska utgivningen av tidskriften *Kommunistiska internationalen*, föreslog Zetkins resolution skapande av en ”presskorrespondenstjänst” på flera språk, som skulle ge positiva bidrag till de nationella partiernas tidningar och förbättra kontakter och förståelsen mellan EKKI och Internationalens partier.⁴⁰ Men 48 timmar efter att den publicerats gick ultravänsteristen Friesland i *Die Rote Fahne* till attack mot resolutionen för att ha undvikit den verkliga frågan, att förvandla partiet till ett handlingens parti.⁴¹

Allt började om igen och paradoxalt nog om den italienska frågan. Framför allt för att Rákosi och Kabaktjev kritiserade Levis agerande i Livorno: de gav honom delvis skulden för Serratis

³⁶ a.a., sid. 48-50.

³⁷ a.a., text till den korrigerade resolutionen i *Die Rote Fahne*, 2 februari 1921.

³⁸ *Protokoll des III ...* (Zetkin), sid. 283.

³⁹ *Die Rote Fahne*, 2 februari 1921.

⁴⁰ Det var början till *Correspondance Internationale*, eller *Inprekorr*, som utgavs på fyra språk.

⁴¹ ”Zur Kritik der Partei”, *Die Rote Fahne*, 4 februari 1921.

motstånd⁴², vilket ledde till en protest från de italienska kommunisterna.⁴³ Men också för att frågan nu fått internationella proportioner. I sin rapport om Livorno-kongressen i *L'Humanité* underströk Jacques Mesnil att EKKIs inställning grundade sig på uppfattningen att ”revolutionen var omedelbart förestående”, vilket fick honom att undra:

Är läget *idag* verkligen så ”revolutionärt” som de tror? När det ser ut som det gör, är det då den bästa taktiken att framprovocera en brytning som gör att de yngsta och mest aktiva kommunisterna avskiljs från partiets stora massa?⁴⁴

Några dagar senare skulle han gå längre och i en analys av Serratis anklagelser mot EKKIs delegater i kommunistpartierna⁴⁵ uttalade han sitt gillande av dem och skrev att agerandet från dessa ”representanter” bara gick att förklara med vad han betecknade som ”bolsjevikernas grundläggande teoretiska misstag – deras blinda tro på fördelarna med centralisering”. Till det egna partiet skrev han: ”Serrati har rätt: var skeptisk mot grå eminenser!”⁴⁶

De medlemmar av EKKI, som var mest oroliga för ”högern” ansåg att en internationell omgruppering höll på att ta form. Strax efter kongressen i Livorno hade Serrati mycket riktigt åkt till Berlin, där han träffat Levi.⁴⁷ På dennes inrådan hade han skrivit till EKKI med krav på en kompletterande utredning av bakgrunden till splittringen i Italien. Under återresan stannade han i Stuttgart för att träffa Clara Zetkin, som var överens om hans åtgärder.⁴⁸ Och det såg också ut som om den tyska partiledningens resolution var av det slaget att den kunde leda till ett ifrågasättande av hur EKKIs delegater agerat i Italien.

Den nya ultravänstern i Berlin försökte utnyttja situationen till att öka trycket mot Levi. Ruth Fischer, Friesland och Maslow förnyade sina angrepp, både i frågan om KAPD – där de var för EKKIs beslut –, om splittringen i Italien samt att partiledningen tagit ställning för ”en allians med Sovjetryssland”, något som de betecknade som en ”national-bolsjevikisk” paroll. Under ett möte med partiföreträdare i Berlin, där han drabbade samman med Ruth Fischer⁴⁹, kommenterade Paul Levi partiledningens resolution på ett sätt som motståndarna betecknade som ensidigt och helt till Serratis fördel.⁵⁰ Vänstern tog upp problemet med vad de kallade ”ultra-centralismen” från partiledningens sida, lyfte fram frågan om ”byråkratiseringen”, som kopplades till vad man såg som en ”opportunistisk” politik.⁵¹ Efter att ha kritiserats från två samverkande håll, exekutiven och Berlinorganisationen, hamnade partiledningen på defensiven.⁵²

Till råga på allt, på väg från Livorno, stannade Rákosi till i Berlin för att kräva att partiledningen tog ställning till Levis agerande. Han anklagade denne för att ha gjort gemensam sak med Serrati och upprättat fraktionsartade kontakter med partierna i Österrike och Jugoslavien för att kunna få stöd för Serratigruppen mot EKKI. Inför *Zentrale* försvarade han den politik som förts i Livorno och krävde att den skulle avvisa den försonliga resolution, som antagits den 1 februari.⁵³ Han lyckades få med sig [August] Thalheimer och [Walter] Stoecker, som nu

⁴² *Protokoll des III ...*, sid. 329.

⁴³ Brev från Bordiga, 28 januari, *Die Rote Fahne*, 4 februari 1921.

⁴⁴ *L'Humanité*, 25 januari 1921.

⁴⁵ Konflikten hade varit speciellt hård med Ljubarskij, alias ”Carlo”.

⁴⁶ J Mesnil, ”Le Congrès de Livourne”, *Revue Communiste*, n° 12, 1921, sid. 509-511.

⁴⁷ *Protokoll des III ...*, (Zetkin), sid. 286-287.

⁴⁸ *a.a.*, sid. 287.

⁴⁹ Se Ruth Fischers tal i *Die Rote Fahne*, 10 februari 1921; se även hennes artikel ”Die Rettung der deutschen Nation”, *a.a.*, 11 februari 1921.

⁵⁰ *a.a.*, 10 februari 1921.

⁵¹ *Die Rote Fahne*, 15 februari 1921, Frieslands och Fischers resolution, artikel av Hort: ”Zentralismus und Bürokratie”.

⁵² *a.a.* (kvällsupplagan), artikel av Brandler, ”Zur Organisationsfrage”.

⁵³ Levi-arkiven, P50-57, under rubriken ”Tal av Rakotjin”.

lade fram en motion som rättfärdigade splittringen och att Serrati måste bekämpas, inte bara för dennes vägran att utesluta Turatis grupp, utan också för PSI:s inställning till den nationella frågan, till bönderna och till fackföreningarna.⁵⁴ Denna motion avvisades med stor majoritet och *die Zentrale* ställde sig därmed bakom beslutet den 1 februari.⁵⁵

EKKI hade dock inte gett slaget förlorat. Rákosi deltog vid centralkommitténs möte den 22 februari och gick till våldsamt angrepp, ifrågasatte Levis påståenden att majoriteten av de revolutionära arbetarna slutit upp bakom Serrati och att kommunistpartiet bara hade med sig halvanarkistiska eller syndikalistiska element. Enligt honom var Levi ute efter att föra det tyska partiet bakom ljuset med sådant förtal. Nu var Rákosi riktigt uppeldad och gick vidare med sin egen analys av läget: även om han inte upprepade vad han privat sagt till Clara Zetkin⁵⁶ – att det tyska partiet hade för många medlemmar och att det var önskvärt att man blev av med en stor del av sina 400 000 medlemmar – slog han fast att splittringen i Livorno skulle ”tjäna som föredöme”, och att det om nödvändigt, ”för den politiska klarhetens skull, skulle ske nya splittringar, tio om det behövdes, oavsett om det gällde Italien, Frankrike eller Tyskland”. Internationalen, fastslog han, behövde en härdad kader och det måste tydligt klargöras att det franska partiet, bland andra, borde genomgå en rejäl upprensning.⁵⁷ Levi uppfattade Rákosis deklARATION som en krigsförklaring från EKKIs sida. Han ansåg nu att det inte som han trott rörde sig om en olyckshändelse, utan om en politisk linje som gällde uppbygget av samtliga partier. Clara Zetkin var upprörd över att Thalheimer och Stoecker, som medlemmar av *Zentrale*, ansåg sig ha rätt att inför centralkommittén lägga fram en resolution som *Zentrale* avfärdat. I denna manöver anade hon Rákosis finger och via honom hela EKKI, en av de metoder som just gav Serrati vatten på sin kvarn i sina fördömanden av EKKIs ultimatum och auktoritära stil.⁵⁸ Men en plötslig scenförändring skulle inträffa: med 28 röster mot 23 antog centralkommittén Thalheimer-Stoeckers resolution och uttalade därmed sitt misstroende mot Levi och gav i stället sitt förtroende till EKKIs utsände.⁵⁹ En bitter Levi sade att centralkommittén ”vänt sig till oraklet i Delfi för att ur Pythians mun få höra den verkliga sanningen om vad som utspelat sig i Italien”.⁶⁰

Denna omröstning ledde till att krisen kom upp på en ny och högre nivå. På stående fot och mitt under sammanträdet avgick partiets två ordförande, Levi och Däumig, och tre ur *Zentrale*, Clara Zetkin, Otto Brass och Hoffmann. De lämnade in en skriftlig deklARATION där de förklarade att de inte var solidariska med Serrati och vägrade bli identifierade med honom. Samtidigt vägrade de också att ställa sig bakom Rákosi och att därmed dela ansvaret för en politik som gick ut på att ”skapa partier som var mer solida och rena genom mekaniska splittringar”.⁶¹ Brandler och Stoecker valdes till nya ordförande för *Zentrale* medan Ernst Meyer, Frölich, Wegmann, Eberlein och Sievers utsågs som ersättare för avhopparna där. Frölich, Böttcher, Meyer och Sievers utsågs till sekreterare.⁶² Den nya majoriteten skyndade sig att förklara att den bara velat ge uttryck för sin önskan att partiet lojalt skulle samarbeta med EKKI och att det inte fanns några principiella motsättningar med dem som avgått.⁶³ I själva verket hade fraktionsstriderna bara börjat, även om de nya ledarna för det tyska partiet

⁵⁴ *Protokoll des III ...* (Zetkin), sid. 284-285.

⁵⁵ *a.a.*, sid. 185.

⁵⁶ *a.a.*, sid. 289.

⁵⁷ *Die Rote Fahne*, 26 februari 1921.

⁵⁸ *Protokoll des III ...* (Zetkin), sid. 285.

⁵⁹ *a.a.*, sid. 286; *I.M.L.-Z.P.A.*, 2/3/38, Rundschreiben, 17, 26 februari 1921, citerat i Mujbegovic, *a.a.*, sid. 267, not 20.

⁶⁰ *Die Rote Fahne*, 1 mars 1921.

⁶¹ *a.a.*, 28 februari 1921.

⁶² *I.M.L.-Z.P.A.*, 3/1/25, ”An die Bezirksleitungen”, 26 februari 1921, citerat i Mujbegovic, *a.a.*, sid. 267, not 22.

⁶³ *Die Rote Fahne*, 1 mars 1921.

inte insåg det. Redan den 14 mars kritiserade Radek dem från Moskva för att vilja skona Levi⁶⁴, trots att Zinovjev själv vid det ryska kommunistpartiets tionde kongress uttryckt sin belåtenhet över att Levi blivit ”avslöjad” och slog fast att denne varit ”förutbestämd” för den sortens utveckling ”åt höger”.⁶⁵ Helt klart var det en krigsförklaring.

Politisk debatt

Levi förde nu debatten med stor klarhet på det politiska planet. Han visade först att grunden till motsättningarna – som inte gått att urskilja på sommaren 1920 – låg ytterst olika tolkningar av världsläget. Enligt honom dominerades detta av betydelsen av den borgerliga motoffensiven, som i arbetarnas led tog sig uttryck i en uppgång för socialdemokratin, inte minst inom de fackliga organisationerna. Han pekade på att vid valet i Preussen hade hälften av de röster som i tidigare val gått till de oberoende nu gått till det socialdemokratiska partiet. Kommunisterna måste därför enligt honom framför allt bry sig om hur de skulle undvika att bli isolerade från massorna, och då framför allt de sex miljoner som var organiserade i fackföreningarna. En situation som karakteriserade hela Västeuropa och som ryssarna inte begrep och underskattade.

En annan viktig meningsskiljaktighet uppstod kring den teori som Bucharin förfäktade om ”taktisk offensiv”, vars haveri ändå varit uppenbar redan sommaren 1920 genom de illusioner som Röda arméns marsch mot Warszawa lett till. Levi fastslog klart:

Sovjetsystemet kan inte införas mekaniskt, på bajonettspetsar så att säga. Sovjetsystemet måste basera sig på den revolutionära viljan hos proletariatet i varje land. Fattas den viljan kommer proletärerna att se revolutionärerna som förtryckare.⁶⁶

Det var alla de frågor som cirkulerat i Italien i samband med splittringen. En splittring hade varit nödvändig, fast då med Turati och inte med Serrati, men Internationalens representanter hade varit ute efter och organiserat splittringen med Serrati. Det var mycket som stod på spel: det gällde att i partiet kunna behålla de hundratusentals arbetare som hade viljan att bli kommunister, och det var en fråga som angick alla länder:

Det finns två sätt att med dessa massor, som är organisatoriskt knutna till Tredje internationalen, uppnå en högre nivå av kommunistiskt medvetande, av kommunistisk vilja. Det ena består i att skola dem genom nya splittringar, det andra att politiskt skola dessa massor som närmar sig oss, att tillsammans med dem uppleva revolutionens tidevarv och andra saker och därigenom nå fram till en högre nivå, med massorna och i massorna.⁶⁷

Ryssarnas sätt att se på saken – om det nu fanns någon enighet bland dem – förklarades enligt Levi av bolsjevismens traditioner, att den präglats av underjordisk verksamhet. I masspartier som arbetarpartierna i väst gick det inte an, vilket framgick av det oberoende partiets framgångsrika utbrytning, att ”gå till väga med splittringar via resolutioner, utan i stället måste man helt basera sig på det politiska livet”, genom handling och den övertygelse som erfarenheten för med sig. Efter att under två år ha gjort Serrati till Internationalens portalfigur var det meningslöst att tro att det skulle gå att ”avslöja” honom inför massorna med några ”öppna brev”. Och det var just vad EKKI gjort men som man turligt nog inte lyckats med i Tyskland. Splittringen i Italien var en varning, ett tecken på att EKKI inte var inne på att bilda kommunistiska masspartier genom skolning, utan genom mekaniska splittringar.⁶⁸

⁶⁴ Brev från Radek, Levi-arkiven, P 55/3; *Sowjet*, n° 819, augusti 1921.

⁶⁵ *Die Kommunistische Internationale*, n° 16, sid. 555, men i Tyskland först publicerad i *Freiheit*, 10 april 1921.

⁶⁶ *Die Rote Fahne*, 10 februari 1920

⁶⁷ ”Wir und die Exekutive”, *Die Rote Fahne*, 6 februari 1921.

⁶⁸ ”Wir anderen”, *a.a.*, 1 mars 1921.

För den revolutionära rörelsen i väst var den sortens agerande något främmande, något som stred mot dess långa traditioner och enligt Levi hade detta obestridligt sina rötter i Internationals exekutivkommitté samt i det ryska partiet och den hegemoni detta utövade. Levi tog avstånd från dem som drömde om att flytta EKKIs högkvarter och därigenom försöka bli av med de ryska ledarnas inflytande, men han underströk hur isolerade dessa var, hur långsamt kontakterna fungerade, hur få deras kontakter var på det mänskliga planet och hur svårt de hade att bilda sig en exakt uppfattning om läget i Västeuropa. Dessutom stod bolsjevikledarna i spetsen för en stat och det var då oundvikligt att de skulle bedöma händelserna utifrån detta, åtminstone till en början.

Detta innebar inte att diskussionerna med ryssarna bara kunde bli en dialog mellan döva. Tvärtom. Levi ville ha en ansvarsfull diskussion med dem. Och han vägrade, av alla dessa orsaker, att ge sig in i den fraktionsstrid han anklagades för. Han krävde klargöranden så fort som möjligt, vilket var just det enda sättet om det tyska partiet ville slippa de fraktionsstrider som skulle bli så skadliga:

Som ni förstår har den italienska frågan nu, med alla de konsekvenser som framhållits av Kommunistiska internationalens representant, blivit en fråga av största allvar också för vårt tyska parti. Vi måste ha mycket klart för oss hur vi vill bygga upp och få det tyska kommunistpartiet att växa, veta om vi vill vara tillsammans på bred nivå, även om smågrupper kommer att bryta sig ut, till höger eller vänster, och om vi vill växa genom agerande för alla, eller om vi vill nå fram till en högre form av kommunismen genom att åstadkomma splittringar, och efter en tid av samverkan nöja oss med gräddan av det som då skapats. Och jag säger det helt öppet: det finns tecken på att en del i detta parti är inne på den andra vägen.⁶⁹

Händelserna skulle snabbt bekräfta den diagnosen.

⁶⁹ Levi-arkiven, P 64/3, sid. 23.

XXV. Marsaktionen

Det skulle gå bara några veckor från det att Paul Levi avgått som ordförande för VKPD tills han blev utesluten ur partiet; avgörande veckor i den tyska kommunismens historia, där allt ännu inte är uppklärat. För Levis motståndare nöjde sig inte med att den italienska affären bara skulle avslutas med en simpel förändring av ledarteamet i Tyskland. Vid återkomsten till Moskva var det slut med Radeks försonliga inställning och han skrev i *Die Internationale* en artikel, som visade att EKKI var ute efter att låta debatten löpa linan ut, dvs till det område som artikeln kallade ”aktivering” av partiet.¹ Radek hävdade att Levi i själva verket i samband med splittringen i Italien försökt skrämmas med anklagelser om ”mekanisk splittring” bara för att EKKI kritiserat honom när det gällde den tyska ledningens verksamhet och pekat ut honom som den som personligen bar skulden för dess ”passivitet”. Enligt Radek hade den gamla ledningen ”visat sig oduglig när det gällde att övergå från den påtvingade defensiven 1919 till den växande offensiv som radikaliseringsen av de oberoende arbetarmassorna möjliggjort 1920”.² Det måste sägas rent ut: VKPD hade drabbats av en allvarlig kris och beviset för detta var att partiet inte agerade utan inskränkte sig till diskussioner i ett läge då bara handling kunde kasta ljus över de uppkomna frågorna.³ Artikeln framställde det som att EKKI ville ”aktivera” det tyska partiet, få slut på rutinmässig agitation och propaganda. Den kamp som krävdes mot Levi måste ha ett sådant innehåll och Radek kritiserade den ”försonliga” hållningen hos Brandler, Stoecker och Thalheimer.

I ett hemligt brev till Brandler, Frölich, Ernst Meyer och Bötcher, samtliga medlemmar av *Centralen*, samt även Thalheimer och Felix Wolf klagade han detta:⁴

Levi försöker bygga upp en fraktion på parollen: massparti eller sekt. Lurendrejeriet består i att han med denna politik håller på att splittra partiet på ett katastrofalt vis, just när vi har möjlighet att dra till oss nya massor genom en aktiv politik. Ingen har talat om någon mekanisk splittring, eller över huvud taget någon splittring i Tyskland. Det gäller att informera de oppositionella, att göra vänsterflygeln till den ledande. Sen kommer Levi snabbt att ge sig av. Men allt måste göras för att hindra Däumig och Zetkin att göra det också...

Allt hänger på det internationella läget. Om klyftan mellan Tyskland och Ententen växer och i händelse av krig med Polen kommer vi att låta höra av oss. Just på grund av att dessa möjligheter existerar måste ni göra allt för att mobilisera partiet. En aktion kan inte utlösas på samma sätt som man avfyrar ett revolverskott. Om ni inte nu satsar allt på att oupphörligt öka trycket för handling, för att ge de kommunistiska massorna känslan av att de behövs, kommer ni åter att misslyckas i det avgörande ögonblicket. I ett läge då det behövs politiska beslut med globala dimensioner gäller det att mindre tänka på ”radikala” formler än på handling, att få massorna i rörelse. Om det blir krig får man inte tänka på fred, inte bara på protester, utan på att ta till vapen.⁵

Béla Kuns uppdrag

Det exakta datum då Béla Kun kom till Berlin är inte känt, det var antagligen i slutet av februari eller början av mars. EKKIs nye ordförande hade varit socialdemokrat i Ungern före kriget och blivit bolsjevik 1917, när han varit krigsfånge, och i hemlighet återvänt till Ungern där han grundat kommunistpartiet. Han blev arresterad men efter att ha släppts ur fängelset blev han ordförande för folkkommissariernas råd och ledare för det parti som bildats genom en sammanslagning med socialdemokraterna. Efter rådsrepublikens fall hade han lyckats ta sig till Moskva, där han arbetat åt Röda arméns politiska avdelning. Han hade blivit hårt

¹ ”Die Krise in der V.K.P.D”, *Die Internationale*, n° 3, 1 mars 1921, sid. 71-79.

² *a.a.*, sid. 72.

³ Radek tog avstånd från Rákosis personliga uppfattningar (*a.a.*, sid. 76).

⁴ *a.a.*, sid. 79.

⁵ Levi-arkiven, sid. 55/3: *Sowjet (Unser Weg)*, n° 2/1, augusti 1921, sid. 248-249.

kritiserad för att han 1920, trots löften om motsatsen, hade låtit avrätta fångar ur Wrangels vita armé och efter att ha hotat med att avrätta honom lät Lenin sig slutligen nöjas med att han omplacerades till Turkestan. Kun var modig men en medelmåtta. Lenin hade aldrig dolet att han inte hyste någon större aktning för honom och att han delvis genom sina ”opportunistiska” felsteg bar huvudansvaret för att rådsrepubliken i Ungern fallit samman. Kanske var det orsaken till att han därefter framträdde som anhängare av vänstern och aldrig missade ett tillfälle att i tidskriften *Kommunismus* spalter attackera opportunisterna, inte minst inom det tyska partiet. Kun var starkt ifrågasatt bland ungrarna i exil: han anklagades bl a för att använda sig av fraktionsmetoder och varken rygga tillbaka för hot eller korrupktion.⁶ Samtidigt var han en betydande person, medlem av EKKI före Kominterns andra kongress, och därefter medlem av ”lilla byrån”. Att han uppnått dessa positioner hade han sannolikt att tacka för att han sågs som en av de trognaste anhängarna till Zinovjev. Samtidigt med honom anlände också två andra medarbetare till EKKI till Berlin. Det var Josef Pogany, även han ungrare och f d ordförande för soldatrådet i Budapest, och den polske juden Samuel Haifiz från den revolutionära sionistiska organisationen Poale Zion och vid denna tid känd under namnet Guralski. I Tyskland skulle han kalla sig August Kleine.⁷

Kanske måste man avvakta tills Internationalens och det ryska partiets arkiv helt öppnats för att få klarhet i Bela Kuns exakta uppdrag i Tyskland. I varje fall var det av speciell karaktär. Tillgängliga dokument ger dock inga som helst ledtrådar.⁸ I april 1921 hade för övrigt Kurt Geyer, då EKKIs representant i det tyska partiets högsta ledning, försäkrat att det aldrig varit tal om detta uppdrag inom EKKI. Han har nyligen bekräftat att det aldrig diskuterats på något möte i Moskva eller ens omnämmts, i varje fall inte i något sammanhang där han varit närvarande.⁹ Man kan bara anta att efter Radeks brev var krisen i det tyska partiet bara en av de aspekter som intresserade Internationalens ledning: spänningarna höll på att skärpas hastigt i Europa, Ententen hade i ett ultimatum krävt avvärpning av ”medborgargardena” i Tyskland och utvidgning av den allierade ockupationszonen. Detta, tillsammans med att folkomröstningen i Ober-Schlesien närmade sig och de militära förberedelserna i Polen, var något som väckte oro. I varje fall får hypotesen avvisas att Bela Kuns uppdrag skulle ha haft något samband med resningen i Kronstadt, som ju inträffade efter hans avresa.¹⁰ Det mest sannolika, utifrån idag tillgängliga informationer, verkar vara att Bela Kun agerade på eget bevåg, förvissad om att han skulle få EKKIs stöd och godkännande. I kretsen kring Zinovjev talade man ju också gärna om att en stor seger för det internationella proletariatet skulle göra att Ryssland skulle slippa ifrån NEP.¹¹

”Tvinga fram revolutionen”

Så fort han kommit fram började Bela Kun under sina diskussioner med de tyska kommunistledarna att utveckla tankegångar inspirerade av den teori om ”revolutionär offensiv” som då var på modet i Moskva, vilken liknade det schema som lagts fram i Radeks brev. Också enligt hans uppfattning skulle den internationella krisen obevekligt försämra levnadsvillkoren för

⁶ Borkenau, *World Communism*, sid. 174-175.

⁷ Borkenau nämner bara Béla Kun. Ruth Fischer nämner bara Kun och Guralski. Andra författare (Carr, [Kommunistiska internationalen 1920-22](#), sid. 55, Brandt och Lowenthal, *Ernst Reuter. Ein Leben für die Freiheit*, sid. 151, Flechtheim, *Die K.P.D. in der Weimarer Republik*, sid. 73) nämner de tre. Babette Gross (a.a., sid. 118) trycker starkt på det speciella uppdrag Pogany fått att i ungdomsförbundet göra slut på det motstånd mot exekutiven som leddes av Willi Münzenberg.

⁸ Vera Mujbegovic (a.a., sid. 269) hänvisar på denna punkt till protokollet från EKKIs möte den 22 och 23 februari 1921, där både Béla Kun och Guralski var närvarande (*I.M.L.-Z.P.A.*, Akt 539) och till en senare rapport av Kurt Geyer (*I.M.P.-Z.P.A.*, 10/14, sid. 292-323.).

⁹ Intervjuad av R Löwenthal, *The Bolshevisation*, sid. 57, not 117.

¹⁰ En tes framför allt försvarad av Ossip K Flechtheim, *Die K.P.D in der Weimarer Republik*, 1948, sid. 73.

¹¹ Löwenthal, a.a. sid. 63

det tyska proletariatet och det enade partiet kunde då inte dra sig undan i passivitet eller sitta och vänta. Det var nödvändigt att ledarna för det tyska kommunistpartiet äntligen insåg att deras parti var i stånd att påverka styrkeförhållandena genom ett aktivt ingripande och att det följaktligen var dess plikt att lägga sin tyngd i klasskampens vågskål. Det måste ta initiativ, leda motståndet och rent av, om nödvändigt, ”tvinga fram revolutionen” och försöka väcka en klass som för tillfället slumrat till. Han stötte emellertid på en hel del invändningar. Thomas, som under pseudonymen ”Spanier” skildrat hans ankomst och inledningen av hans insatser talar om ett stormigt möte där även de polska kommunisterna Warski och Lapinski var närvarande.¹² Clara Zetkin, som han sammanträffade med den 10 mars, var förfärad över hans förslag. Hon varskodde Levi och vägrade fortsättningsvis att träffa honom i enrum. Den 14 mars var det Levis tur att bli informerad om de planer som Kominterns utsände hade.¹³

Den 16 och 17 mars samlades centralkommittén i Berlin.¹⁴ Bela Kun verkar då inte ha tagit till orda och argumenterat för sina teser. Alla verkade i stort eniga om att det gällde att ”mobilisera massorna”, bara Heinrich Malzahn var skeptisk till den allmänna optimismen om att stora arbetarstrider var förestående.¹⁵ Brandler lade fram en rapport av samma anda som analyserna i Moskva:

Om inte revolutionen leder till en ny vändning i händelseutvecklingen kommer vi inom kort att stå inför ett brittisk-amerikanskt krig. [...] politiska svårigheter gör det möjligt att sanktionerna kommer att skärpas 20 mars, eftersom folkomröstningen i Övre Schlesien kommer att äga rum samma dag, vilket med stor sannolikhet kommer att föra med sig en militär konflikt mellan tyska och polska imperialister [...] Sannolikheten att situationen leder till en väpnad konflikt är 90 procent.¹⁶

Han fick glödande uppbackning av Paul Frölich¹⁷, vars ”filosofin om handling” i detta dramatiska internationella läge fick honom att slå fast:

Vi måste genom vår aktivitet göra allt för att åstadkomma en brytning (mellan Ententen och Tyskland), om nödvändigt genom en provokation. [...] Vad *die Zentrale* nu föreslår är en total brytning med tidigare tänkande. Hittills har vår taktik gått ut på att låta saker och ting ha sin gång och när det hela väl hade klarnat fattade vi besluten utifrån detta. Nu måste vi själva smida partiets och revolutionens öde.¹⁸

Ändå verkade centralkommittén inte vid denna tidpunkt ha beslutat om något omedelbart agerande. Brandler skulle senare skriva:

Det beslutades att man, ifall folkomröstningen i Övre Schlesien ledde till en väpnad konflikt, skulle uppmana massorna till kamp mot detta vansinniga äventyr. De sanktioner som den tyska regeringens passiva motstånd mot kraven från Ententen, eller att Tyskland kom överens med dem, skulle kunna leda till nedläggning av fler fabriker och minskning av produktionen, därför beslutade centralkommittén, att om misären tvingade de arbetslösa eller permitterade att gå ut på gatorna, skulle man göra allt för att organisera kampen och föra den med kraft, och sätta massorna i rörelse.¹⁹

¹² J Freymond, *Contributions à l'histoire du Comintern*, sid. 25.

¹³ Bara Levi omnämner dessa båda samtal vid sitt inlägg inför centralkommittén i maj (*Was ist das Verbrechen*, sid. 8 [svensk översättning [Vad är brottet: Marsaktionen eller att kritisera den?](#)]).

¹⁴ Protokollet från detta möte som Vera Mujbegovic haft tillgång till tillför, enligt henne, inget väsentligt i förhållande till redan kända källor. De citat som följer gjordes av Levi utifrån detta dokument, som han kopierat.

¹⁵ *Protokoll des III ...*, sid. 553.

¹⁶ Citerat i P. Levi *Unser Weg*, sid. 22-23 [[Vår väg – Mot kuppmentaliteten](#)] och i Levi-arkiven, P 83/9, där texten i marginalen till citatet tillfogats ett handskrivet: ”Brandler”.

¹⁷ *Protokoll des III ...*, sid. 465, 553.

¹⁸ Levi-arkiven, P 83/9, sid. 24, med ett handskrivet tillägg: ”Frölich”.

¹⁹ Brandler, *War die Märzaktion ein Bakunisten Putsch?*, sid. 20.

Centralkommittén ansåg det nödvändigt att upphöra med det principiella motståndet mot delstrejker och beslutade att lägga hela sin energi på en utvidgning av de strejker för högre löner som pågick bland lantarbetarna. Den ansåg att en delseger inom en sektor, om än i en mycket speciell sådan, skulle ingjuta självförtroende hos massorna och ”få offensivlusten att vakna”. Politiseringen av strejkrörelserna skulle kunna ske genom slagord som ”Ned med regeringen Fehrenbach! Allians med Sovjetryssland!”, vilket skulle få en enande effekt. Slutligen fattade man beslutet att kommunistpartiet skulle organisera väpnat motstånd om regeringen försökte sätta in polis eller *Reichswehr* mot de planerade massstrejkerna.²⁰

Ingen av dessa aktioner var emellertid planerade att inledas omedelbart. Den kommande veckan var veckan före påskuppehållet och alla fabriker skulle stängas mellan den 25 och 28 mars. Det var just den tidsfrist som partiet borde utnyttja för att förbereda aktionerna veckan efter påsk.²¹ Men innan centralkommitténs sammanträde avslutats kom nyheter från mellersta Tyskland som skulle kullkasta den ursprungliga planen. *Der Oberpräsident* i det preussiska Sachsen, socialdemokraten Hörsing, hade just tillkännagett att han planerade att låta polisen ockupera flera industriområden, bl a gruvsektorn i Mansfeld-Eisleben för att ”reda ut” läget där.²² Företagarna i det området klagade över ständiga stölder och polisen fick ibland ägna sig åt veritabla strider med ”plundrare”. Officiellt handlade det om att ta itu med ökningen av vanlig kriminalitet, som handlade om allt från stölder till sabotage och attacker mot övervakningspersonalen på fabrikerna. Det rådde emellertid inte minsta tvivel om att Hörsings verkliga mål var att avväpna arbetarna – som behållit vapen efter Kappkuppen – och samtidigt avveckla ett kommunistiskt fäste. Denna nyhet, som tog centralkommittén på sängen, innebar samtidigt en viss lättnad. Om man får tro Radek höll Brandler på att fundera över om man inte ”eventuellt måste provocera motståndaren och gripa initiativet”.²³ Hörsings offensiv skulle nu lösa den samvetsfrågan. Ultravänstern missade inte tillfället. Radek uppger att Paul Frölich ”klev in på scenen som en kavallerilöjtnant och fastslog: från och med nu bryter vi med partiets traditioner. Ända tills nu har vi avvaktat, men nu tar vi initiativet, vi tvingar fram revolutionen”.²⁴ Partiets ansvariga i Halle, där Mansfelddistriktet låg, fick order om att utlysa generalstrejk så fort polisen ockuperat någon fabrik och omedelbart förbereda sig på väpnat motstånd.²⁵ Nu var det inte längre det internationella läget, utan Hörsings attack som enligt de tyska ledarna gjorde en övergång till allmän offensiv både möjlig och nödvändig.

Det perspektiv Béla Kun skisserat verkade nu förverkligas. När centralkommitténs möte avslutats, fick han Brandler att skriva en text som publicerades i *Die Rote Fahne* den 18 mars, en appell till arbetarna att beväpna sig, som han motiverade med den bayerska regeringens vägran att avväpna och upplösa de kontrarevolutionära organisationerna i *Orgesch*.²⁶ Appellen publicerades flera gånger, fram till den 21 mars, i partiets huvudorgan. Sambandet var inte uppenbart med den maning till motstånd mot Hörsing som centralkommittén beslutat om.²⁷ Polisstyrkorna satte sig för övrigt inte i rörelse förrän den 19 för att tränga in i gruvområdet. Den 20 mars uppmanade *Die Rote Fahne* de tyska arbetarna att bistå sina bröder i centrala Tyskland. En ledarartikel – med rubriken ”Den som inte är med mig är emot mig –

²⁰ a.a., sid. 12-20.

²¹ *Taktik und Organisation der revolutionären Offensive*, sid. 28; *Bericht über den 2 Parteitag der KPD* sid. 61; Brandler, a.a., sid. 16-17.

²² *Die Rote Fahne*, 17 mars 1921.

²³ *Protokoll des III ...*, sid. 463.

²⁴ a.a.

²⁵ *Die Enthüllungen zu den März-kämpfen* (1922), sid. 7.

²⁶ Lowenthal, a.a., sid. 61, enligt Brandlers uppgifter. *Orgesch* var en terroristorganisation på högerkanten med ursprung i frikåreerna..

²⁷ Om detta, se B Düwell, ”Disziplin und Grundsätze”, *Sowjet*, n° 1, 1 maj 1921, sid. 17-21.

några ord till de socialdemokratiska och oberoende arbetarna”²⁸ – utfärdade inget mindre än ett direkt ultimatum till de icke kommunistiska arbetarna att de måste välja sida i de kommande striderna.

Effekten av dessa appeller verkade dock vara måttliga. Från den 18 hade *Zentrale* anförtrott ledningen för aktionen i distriktet Halle-Merseburg till två regionala förtroendemän, Lemke och Bowitski.²⁹ Den 19 samlades distriktskommittén under ledning av Fred Celsner. På dagordningen stod frågan om hur man skulle kunna utnyttja situationen ”i revolutionär riktning”.³⁰ Den 20 fortsatte Hörsings styrkor framryckningen och de ansvariga kommunisterna försökte fortfarande komma på hur man skulle väcka arbetarnas kampvilja.³¹ Den 21 började strejkerna breda ut sig i de distrikt som polisen ockuperat, men VKPD:s sekretariat i Halle tvekade fortfarande, innan man slutligen bestämde sig för att utfärda en uppmaning till generalstrejk i hela distriktet.³² Men på morgonen den 22 hade inte någon generalstrejk utbrutit: händelseutvecklingen motsvarade alls inte förväntningarna hos Béla Kun och hans lärjungar.

Väpnade strider

Men just den 22 mars skulle allt ändå förändras. Först anlände Eberlein till Halle och förklarade för de ledande på plats att man till varje pris i mellersta Tyskland måste åstadkomma en resning som skulle utgöra första steget mot revolutionen. Han ansåg alla sätt att rycka upp arbetarna ur passiviteten vara godtagbara och föreslog rent av att man skulle arrangera påhittade attentat mot kommunistpartiet och andra arbetarorganisationer, eller bortrövande av kända ledare som man sedan kunde ge polisen och reaktionärerna skulden för, och på så sätt reta upp massorna. Inget av dessa förslag såg dagens ljus sedan man misslyckats med att i Seesen spränga en ammunitionsfabrik i luften.³³ Det verkligt nya bestod i att Max Hoelz [eller Hölz] trädde in på scenen efter att ha anlänt till Halle på kvällen den 21 mars.³⁴ Hjälten från de väpnade striderna i mars 1920 under Kappkuppen hade uteslutits ur kommunistpartiet efter att ha kommit på kant med Brandler och anklagats för ”äventyrspolitik”. Därefter hade han hållit sig under jorden och emellanåt deltagit i de ”exproprieringar” som en del ledare för väpnade förband som Karl Plättner använde sig av för att finansiera KAPD och dess olika aktiviteter, legala eller inte.³⁵ Strax före händelserna i mars hade han varit inblandad i en skum historia då man den 13 mars med dynamit försökt spränga *Siegessäule*, Segermonumentet, i Berlin. Detta hade blivit förevändning för att ge extraordinära maktbefogenheter åt den preussiske inrikesministern Severing, samt åt Hörsing.³⁶ Sannolikt hade han sedan en tid varit medlem av KAPD, utan att på något sätt respektera partidisciplinen – han hyste bara förakt för vad han kallade ”småpolitikerna” i VKPD och speciellt för sitt riktiga hatobjekt, Brandler. Från sin ankomst till regionen, som han var väl bekant med, tog han till orda på de strejkandes stormöten och började värva folk till sina väpnade förband.³⁷

²⁸ *Die Rote Fahne*, 20 mars 1921.

²⁹ *Vorwärts*, 25 och 26 november 1921; *Die Enthüllungen zu den März-kämpfen*, sid. 7.

³⁰ *Vorwärts*, 25 november 1921; *Die Enthüllungen ...*, sid. 10.

³¹ *Die Enthüllungen ...*, sid. 19

³² *Die Rote Fahne*, 22 mars 1921; *Taktik und Organisation ...*, sid. 137.

³³ *Vorwärts*, 25 och 26 november 1921; *Die Enthüllungen ...*, sid. 8, 16.

³⁴ Se i synnerhet S Ittershagen, ”Zur Rolle von Max Hoelz in den Kämpfen der mitteldeutschen Arbeiterschaft”, *Die März-kämpfe*, sid. 105-111, samt Hoelz’ egen version i *Vom Weissen Kreuz zum Roten Fahne*.

³⁵ Hoelz, *a.a.*, sid. 142. Om Plättners exproprieringar, se H M Bock, *Syndikalismus und Linkskommunismus von 1918-1923*, sid. 329-330.

³⁶ Hoelz, *a.a.*, sid. 138. Hela historien luktar polisprovokation.

³⁷ *a.a.*, sid. 143. Se även *Freiheit*, 8 april 1921 ”Die Hölziade und ihre Ursachen!” – en mycket fientligt hållen artikel mot Hoelz.

På kvällen den 22 mars hade han i Eisleben lyckats bilda en första kärna och beväpna den genom att avväpna en grupp poliser. Samma natt lyckades han ta över ett vapenförråd och hade nu vad som behövdes för att beväpna de frivilliga som stod redo att ansluta sig. Inom 48 timmar hade hans miliser inlett väpnade aktioner i gruvdistriktet och ledde en stadsgerilla mot soldater och poliser, attackerade banker, tvingade företag att stänga och bidra ekonomiskt till hans behov. Chefredaktören på den kommunistiska tidningen i Mansfeld, Josef Schneider³⁸, anslöt sig till honom, men i det stora hela var ledarna och medlemmarna av VKPD misstänksamma³⁹, precis som mot Karl Plättner, som också skyndat sig dit så snart han kunde och som, även om han var mindre känd, kanske skulle spela en större roll militärt.⁴⁰ Och KAPD försökte också ta åt sig äran av hans aktioner och partimedlemmarna hyllade honom som en hjälte i den direkta revolutionära aktionen.⁴¹

Den överenskommelse om gemensam aktion, som under Béla Kuns överinseende slutits i Berlin mellan de båda kommunistpartierna, hindrade inte KPD och KAPD från att konkurrera med varandra. Medan Eberlein försökte mobilisera sina styrkor gjorde två utsända från KAPD i Berlin, Jung och Fritz Rasch, samma sak i staden Halle.⁴² KAPD hade ett visst inflytande i det området, där ett råbarkat industriproletariat präglad av sin lantliga bakgrund dominerade. Under nära ett år hade en av dess främsta ledare, Peter Utzelman, verkat bland arbetarna på Leunawerke [i Leipzig] och där lyckats skapa stor enighet med bl a utgivning av en egen tidning.⁴³ Den 21 mars valde arbetarna på detta enorma företag – med över 12 000 anställda – en aktionskommitté med Utzelman som ordförande – han använde sig då av pseudonymen Kempin.⁴⁴ Den 23 mars strejkade man på fabriken, men strejkkommittén var splittrad i två nästan lika stora delar mellan anhängare till Kempin och anhängare till ledaren för VKPD, Bernhard Koenen, som fördömde rivalens ”provokationer”.⁴⁵ Skulle man bilda säkerhetsstyrkor? Skulle de cirka 2 000 beväpnade arbetarna på fabriken inleda en offensiv i området eller nöja sig med att hålla detta proletära fäste? Men milisen på Leunawerke hade blivit misstänksam mot KAPD-ledarnas, och deras bundsförvanter bland de väpnade förbanden, överdrivna agerande och äventyrligheter. De var dessutom avskurna från de regionala strejkledarna och bestämde sig för att stanna kvar på fabriken, som skulle förvandlas till ett isolerat och slutligen obetydligt fäste.⁴⁶

I Tyskland i övrigt ökade medlemmarna av de båda partierna sina ansträngningar att få till stånd massprotester bland arbetarna mot den borgerliga offensiven i centrala Tyskland.⁴⁷ I Berlin anordnade de gemensamt en demonstration – en besvikelse vad gäller antalet deltagare – där talarna manade till omedelbar generalstrejk. Den 23 mars ockuperades hamnen i Hamburg av arbetslösa under ledning av Ernst Thälmann och en aktionskommitté valdes.⁴⁸ På morgonen den 24 utlyste regeringen undantagstillstånd i Hamburg och preussiska Sachsen och försåg Hösing, som utnämns till rikskommissarie, med extraordinära befogenheter för att kunna återställa ordningen. Den 24 mars replikerade högsta ledningen för VKPD och KAPD:s

³⁸ a.a.

³⁹ Med undantag för Lemke och Bowitski som i praktiken ställde sig till hans förfogande.

⁴⁰ Detta är i varje fall Bocks uppfattning, a.a., sid. 302. Plättner opererade mellan Halle och Bitterfeld.

⁴¹ Bock, a.a., sid. 297, citerar en artikel i *Kommunistische ArbeiterZeitung*, n° 179 1921 ”Der Geist von Hölz ist wach!”.

⁴² F Jung, *Der Weg mach unten*, sid. 202.

⁴³ Bock, a.a., sid. 303.

⁴⁴ *Die März kämpfe 1921*, sid. 30.

⁴⁵ a.a., sid. 82. Enligt *Freiheit*, kvällsupplagan den 5 april 1921, hade kommunisterna i Halle betraktat Kempin som en provokatör, men på denna punkt fått alla möjliga lugnande besked av *Zentrale*.

⁴⁶ a.a., sid. 80-82.

⁴⁷ Den 7 april klagade Friesland över de svårigheter som KAPD förorsakade genom att hela tiden föreslå att aktionen skulle ”provoceras fram” med terroristdåd eller sabotage. (Levi-arkiven, P 83/9, sid. 14).

⁴⁸ a.a., sid. 57.

centralkommitté med att mana till generalstrejk, strax innan fabrikena skulle stängas för påsken.⁴⁹

Beslutet var inte okontroversiellt. En del inom *Zentrale* och centralkommittén uppvisade skepsis i fråga om arbetarnas kampvilja. Då svarade Friesland att kommunisternas plikt ju var att slåss, till och med ensamma om nödvändigt.⁵⁰ Malzahn protesterade: Om partiet i ett sådant läge uppmanade till generalstrejk skulle det bli helt avskuret från massorna. Det i bästa fall femtiotal kommunister, som utgjorde den revolutionära kärnan i ett företag, skulle då direkt hamna i motsättning till det tusental arbetskamrater som under andra omständigheter kunde ha gått med dem, som de ju redan gjort i en del fall.⁵¹ Efter att ha förlorat omröstningen böjde han sig och gick med på förtroendeuppdraget att fara iväg till Ruhr för att organisera strejken där.⁵²

Torsdagen den 24 mars skulle kommunisterna med alla medel, inklusive våld, försöka få igång generalstrejken. Grupper av medlemmar försökte ockupera fabrikena genom överrumpling för att hindra vad de kallade de ”gula” från att ta sig in där, dvs den stora massan av icke kommunistiska arbetare. På andra håll gick grupper av arbetslösa till angrepp mot dem som arbetade eller var på väg till sina arbetsplatser.⁵³ Sammanstötningar inträffade på flera stora företag i Berlin, i Ruhrområdet och i Hamburg, där arbetslösa och hamnarbetare, som ockuperat kajerna blev bortjagade efter livlig skottlossning.⁵⁴ Resultatet var magert: 200 000 strejkande enligt pessimisterna⁵⁵, en halv miljon enligt optimisterna.⁵⁶ Vissa bakslag sved rejält, t ex när Wilhelm Sült inte lyckades få med sig sina arbetskamrater på elverken.⁵⁷ VKPD:s och KAPD:s gemensamma demonstration samlade inte mer än 4 000 i Lustgarten⁵⁸, trots att VKPD fått 200 000 röster där vid valet några veckor innan. Och i Berlin märktes praktiskt taget ingenting av strejkerna.⁵⁹

Förstärkningar skickades nu till området kring Mansfeld. Den 28 bombarderades Leunawerke och arbetarna som ockuperat det gav upp på morgonen den 29.⁶⁰ I ett sista försök spred Max Hoelz ut sitt manskap i små avdelningar. Trots order från *Zentrale* gav ledarna för kommunisterna i Ruhrområdet signal om återgång till arbetet.⁶¹ Vid centralkommitténs möte den 30 tryckte Franken, representant för Ruhrområdet, hårt på att man genast skulle beordra återgång. Brandler, Thalheimer, Stoecker och Heckert lutade åt samma håll, men Eberlein var bestämt för att man skulle försöka ”hålla ut” och den linjen segrade.⁶² Först den 1 april kom en order från högsta partiledningen om att man skulle avsluta strejken och en aktion som

⁴⁹ a.a., sid. 138-141; *Die Rote Fahne*, 24 mars 1921.

⁵⁰ *Protokoll des III ...*, sid. 553.

⁵¹ a.a., sid. 553-554.

⁵² a.a., sid. 556.

⁵³ *Freiheit*, 22 mars 1921. Där återfinns texten till ett flygblad som utdelades av KPD i Hamburg och som innehöll ett direkt ultimatum om avväpning av *Orgesch* (*Escherich*-organisationen): ”De arbetslösa kommer att ockupera fabrikena. Arbetarna kommer att skaffa vapen eller kan komma att göra det, och avväpna *Orgesch* överallt där det är möjligt.”

⁵⁴ *Die Märzkämpfe*, sid. 58-59.

⁵⁵ *Protokoll des III ...*, (Malzahn), sid. 251.

⁵⁶ a.a. (Zinovjev), sid. 184.

⁵⁷ *Die Rote Fahne*, 7 april 1921.

⁵⁸ ”Några hundra”, enligt *Freiheit*, 27 mars 1921. Frigivningen av Friesland, arresteringen av honom hade varit en av orsakerna till demonstrationen, bidrog troligen till detta misslyckande.

⁵⁹ Friesland medgav detta den 7 april (Levi-arkiven, P 83/9, sid. 14).

⁶⁰ *Die Märzkämpfe*, sid. 102.

⁶¹ Hoelz, a.a., sid. 162.

⁶² *Protokoll des III ...*, (Neumann), sid. 584. Neumann nämner inte Eberlein, utan Thalheimer. Han replikerar till denne (a.a. sid. 595) och förnekar att Centralen ”varit terroriserad” av Eberlein.

sedan ett bra tag var helt desperat.⁶³ Sült hade blivit arresterad och dödad kvällen innan för ”flykttförsök” inne i polishögkvarteret.⁶⁴ Begravningen den 6 april blev Berlinproletariatets enda stora manifestation under denna period. Den man som spelat en så avgörande roll för att generalstrejken mot Kappkuppen blivit en sådan framgång följdes nu till graven av den folk-massa som nyss inte velat lyssna på honom och VKPD:s uppmaning till generalstrejk.⁶⁵

Den 30 mars hade *Pravda* hyllat det tyska proletariatet som, hette det, ”inlett en attack under kommunistisk ledning för att bistå sovjetmakten under parollen om allians med Sovjetryss-land”. Artikeln hyllade ”föreningen av strejk och väpnat uppror, den högsta kampform proletariatet förfogade över” och glädde sig åt att ”det tyska proletariatet för första gången rest sig till strid under ledning av ett kommunistiskt parti med en halv miljon medlemmar”.⁶⁶ Några dagar senare skulle emellertid Steklov i *Izvestija* fråga sig om inte de tyska kommunisterna genom att försöka ta makten utan att tiden var mogen bar skulden för ett allvarligt nederlag.⁶⁷ Aktionen var över. Debatten hade börjat.

⁶³ *Die Rote Fahne*, 4 april 1921.

⁶⁴ *a.a.*, 1 april 1921.

⁶⁵ *Freiheit*, 7 april 1921; *Die Rote Fahne*, 7 april 1921.

⁶⁶ *Pravda*, 30 mars 1921.

⁶⁷ *Izvestija*, 4 april 1921

XXVI. Efterdyningarna till nederlaget

Tiden efter marsaktionen visade omfattningen av den katastrof som ledarna åsamkat det tyska partiet. Man hade inte lyckats få med de egna medlemmarna på aktionen. En del hade öppet tagit ställning mot strejken. Många skulle också strax efteråt smälla igen dörren efter sig eller ge sig av i det tysta: på några veckor förlorade partiet 200 000 medlemmar.¹ Dessutom slog repressionen till: partiets tidningar förbjöds eller också stoppades utgivningen av dem tillfälligt, medlemmar arresterades – i bland under några timmar eller några dagar, men ofta åtalades de också och fick sitta inne många långa månader. Specialdomstolar inrättades: I början av juni hade redan 400 dömts till sammanlagt 1 500 års fängelse, 500 till 800 år, åtta till livstid och fyra till döden av de strejkande eller andra som deltagit i Marsaktionen och ändå hade alla långt ifrån ställts inför rätta.² Partiets ordförande, Brandler, dömdes till fem års fängelse för ”högförräderi”.³ Tiotusentals strejkande blev avskedade eller hamnade på arbetsgivarnas svarta lista. På många fabriker och i många samhällen smulades de band sönder som nått och jämt hade börjat uppstå mellan den kommunistiska kärnan, som nu var isolerad och illa åtgången, och de arbetare som de börjat få kontakt med.⁴

Det var inte heller lätt att fastställa var ansvaret låg för det som inträffat. Många partimedlemmar visste att centralkommittén den 17 mars i själva verket bara fattat beslut om att eventuellt replikera på Hörings offensiv i Mansfeldregionen. Än idag säger nästan alla historiker i Östtyskland att arbetarna i mellersta Tyskland bara hade reagerat rent defensivt på myndigheternas provokation.⁵ Det var också den första version som spreds, i varje fall tills nederlaget inte gick att bortförklara. Vid ett möte med medlemmar i ansvarsställning i Berlin den 7 april slog Friesland fast att det varit partiets plikt att besvara denna offensiv, men att striderna brutit ut i mellersta Tyskland utan att detta varit *Zentrales* avsikt:

Även i Berlin hyste vi uppfattningen ett väpnat uppror bara kunde bli följden av en rörelse inom proletariatet självt, att generalstrejken kan omvandlas till väpnad kamp när den verkligen fått massomfattning och att man först av allt måste få proletariatet att ta strid med arbetsgivarsidan.⁶

Strax efter att aktionen havererat förklarade denne talesman för *Zentrale* att orsaken till att en i grunden riktig politik fått så katastrofala resultat var ”misstag” begångna av kommunisterna i Mansfeld, några illa valda och felaktiga formuleringar i *Die Rote Fahne* samt att KAPD

¹ Se kap. XXXII [ingår ej i detta utdrag]. I början av mars hade man cirka 350 000 medlemmar och 1922 stod det klart att bara 150 000 betalat medlemsavgift i augusti 1921.

² *Die Rote Fahne*, 7 juni 1921. Sedan sex veckor publicerade kommunistpartiets huvudorgan regelbundet statistik. Knittel, i *Die Märzämpfe 1921*, anger bara siffran 2 500 års fängelse.

³ *Die Rote Fahne* 7 juni 1921. Se även *Der Hochverratprozess gegen Heinrich Brandler vor dem ausserordentliche Gericht am 6. Juni 1921 in Berlin*. Ruth Fischer (a.a., sid. 216) uppger rätt datum men felaktigt att denna rättegång ska ha ägt rum efter Kappkuppen. Hon skriver att han då försvarade sig mer på ett legalistiskt vis än politiskt. I själva verket tog Brandler inför domarna på sig ansvaret för alla de beslut *Zentrale* fattat, vilket givetvis innebar att han energiskt förnekade att hans parti haft några planer på en kupp: ett i huvudsak defensivt agerande. På vänsterhåll kritiserades han för att inför domstolen ha påstått att kampen för proletariatets diktatur kunde ske inom ramarna för Weimarrepublikens konstitution. I ett brev till *Zentrale* den 17 juni (*Sowjet*, n° 6, 1921, sid. 172-174) motiverade Brandler sitt agerande med att man inte fick förse regeringen med argument för repressionen och att hans mål varit att skydda partimedlemmarna. Han framhöll att hans försvarsadvokat, Weinberg, av Pieck och Thalheimer blivit försäkrad om att *Zentrale* var överens om denna försvarstaktik. Enligt Vera Mujbegovic (a.a., sid. 280), som citerar protokollet från *Zentrales* möte den 15 juli 1921 (*I.M.L.-Z.P.A 3/1*, sid. 55) hade denna beslutat att inte själv ta ställning till hur Brandler skulle agera, men tillåta de medlemmar som ville att öppet och under eget ansvar ge uttryck för sin kritik i partiets tidningar. Detta var ett av de första tecknen på att koalitionen kring marslägret höll på att upplösas.

⁴ H Malzahn, ”Die Märzaktion und unsere Gewerkschaftsarbeit”, *Unser Weg (Sowjet)*, n° 2, 15 maj 1921. sid. 35-38.

⁵ Se särskilt *Die Märzämpfe 1921*. [OBS detta skrevs 1971, dvs innan DDR upplöstes]

⁶ ”Funktionärsitzung der V.K.P am 7 april 1921 in Kleines Festsälen, Hasenkleide”, *Levi-arkiven* P 83/9, sid. 11.

trasslat till ritningarna genom sin benägenhet att tillgripa terrorism och provokationer för att till varje pris få till stånd en generalstrejk och en resning. Inför partimedlemmarna förklarade Friesland:

Jag säger det rent ut [...] felet ligger hos arbetarmassorna, som inte insåg vad situationen krävde och inte klarade av att ge det svar som krävdes.⁷

Levis motattack

Men Paul Levi såg det inte på det sättet. Under de avgörande dagarna i mars hade han inte befunnit sig i Tyskland. Strax innan aktionen inleddes hade han, efter ett hett meningsutbyte med Béla Kun, åkt till Italien, efter att han, som han sade, varit säker på att inget viktigt kunde ske före påsk. Först när han kommit till Wien fick han kännedom om vad som pågick och kunde då inse omfattningen av den katastrofala vändning som inträffat omedelbart efter det att han själv och hans politiska vänner lämnat partiledningen. Clara Zetkin skulle för Lenin och Trotskij beskriva hans första reaktion på följande vis:

Den olyckliga ”marsaktionen” skakade honom i hans grundvalar. Han trodde fullt och fast att själva partiets existens lättsinnigt sattes på spel, och att allt det som Karl, Rosa och Leo och så många andra gett sina liv för slösades bort. Han grät, bokstavligen grät av smärta vid tanken på att partiet var förlorat. Han trodde att det bara kunde räddas med hjälp av de allra hårdaste metoder.⁸

Han återvände i all hast och kunde konstatera att det var Béla Kuns teorier som fått fäste och att den nya partiledningen, under tal om att ”tvinga” partiet till offensiv, lett det till en katastrof. Han underströk hur tillfreds han varit med att inte längre själv inneha posten som partiledare och att de åsikter han nu framförde inte hade något att göra med att andra nu ledde partiet:

Men den nuvarande partiledningen – det tror jag mig kunna säga med säkerhet – har på drygt ett halvår lett kommunistpartiet till totalt sammanbrott och detta plus situationens allvar har fått mig att vända mig till er.⁹

Han rapporterade sedan för Lenin om vad som hänt efter Béla Kuns ankomst, ”en kamrat från Komintern”¹⁰ som han formulerade det, och berättade om de samtal han själv och Clara Zetkin haft med Kun:

Kamraten sade: Ryssland befinner sig i ett oerhört svårt läge. Det är absolut nödvändigt att Ryssland får hjälp av rörelser i väst och då måste det tyska partiet omedelbart skrida till handling. VKPD har idag 500 000 medlemmar och då skulle man kunna få med sig 1,5 miljoner proletärer och störta regeringen. Han var således för att omedelbart inleda kampen för att störta regeringen.¹¹

Därpå berättade han för Lenin hur marshändelserna utvecklats och tryckte på att det som skett inte handlat om några enstaka aktioner av proletariatet, utan mer om ”partiets privata påhitt”, som resulterat i att kommunisterna hamnat i konflikt med majoriteten av proletariatet, att det blivit isolerat och stärkt de borgerliga agenternas ställning inom arbetarrörelsen. Han avslutade med vädja om att Lenin skulle agera:

Eftersom jag anser partiets nuvarande läge inte bara vara bekymmersamt, utan snarare som mycket farligt och partiet sväva i direkt livsfara vänder jag mig till er personligen, eftersom jag

⁷ a.a., sid. 17.

⁸ C Zetkin, [Minnen av Lenin](#).

⁹ Levi-arkiven, P 55/4, Levi, *Zwischen Spartakus und Sozialdemokratie*, sid. 37.

¹⁰ Levi, *Zwischen Spartakus und Sozialdemokratie*, sid. 37, n° 1. Ch. Beradt anger felaktigt i en not att det var fråga ... om Rákosi! [Brevet, daterat 27 mars, finns i engelsk översättning i David Fernbachs Levi-antologi *In the Steps of Rosa Luxemburg* (2011)]

¹¹ a.a., sid. 38.

inte vet hur mycket ni känner till om detaljerna i Kommunistiska internationalens politik och ber er att fundera över denna fråga och därefter eventuellt agera i enlighet med detta.

Personligen har jag inga tankar på att opponera mig mot den politik Kommunistiska internationalen för i Tyskland. Jag har redan omtalat för Exekutivens representant, som jag framfört mina synpunkter till, att jag inte tänker göra något som kunde hindra deras agerande, ty efter de senaste händelserna är jag bara alltför medveten om att mina åsikter bara skulle leda till att jag stämplades som opportunist. Jag har heller inte, förutom mitt senaste samtal med Exekutivens representant, gjort minsta åtbörd mot Exekutivens politik och jag väntar nu bara på fortsättningen. Jag kommer nu inte att gå längre än till att kanske skriva en broschyr där jag lägger fram min uppfattning, men kommer där varken att framför någon kritik av de nya instanserna på ledande nivå i Tyskland eller av Exekutiven. Jag vill inte att de kamrater som har ansvaret ska få uppfattningen att jag tänker ställa mig i deras väg. Men jag tänker heller inte glömma något i dessa dagar och veckor som kan vara avgörande för det tyska partiet och det är utifrån detta jag vänder mig till er och, i fall ni skulle instämma med mina kommentarer, ber er, om än bara delvis, att företa nödvändiga undersökningar.¹²

Men händelserna skulle rusa åstad och den 2 och 3 april skrev Levi den broschyr som han hade talat om. Han bad Clara Zetkin läsa den och hon fann den ”kort och gott utmärkt”,¹³ och försökte sedan två gånger att få tala med centralkommittén, som dock vägrade lyssna på honom.¹⁴ Vid ett möte med partikadrer i Berlin den 7 april gjorde han just det han skrivit till Lenin att han inte skulle göra och kom med en första salva av anklagelser mot den politik *Zentrale* fört på uppmuntran av EKKI.¹⁵

Enligt Levi handlade bedömningen av marsaktionen inte bara om kommunismens framtid i Tyskland utan om hela Internationalens:

Från kommunistisk utgångspunkt var en liknande aktion kort och gott otillåtlig.¹⁶

Nu visade sig åter de politiska ståndpunkter som stått mot varandra under diskussionerna om splittringen i Italien i alla sina konsekvenser och omfattning: hans egen, som *Zentrale* avvisade, om att ”inga aktioner kunde utföras av kommunistpartiet ensamt, utan bara av proletarietet”, och den andra, som dessvärre var den som segrade, som gick ut på att ”kommunistpartiet kunde genomföra aktioner bara på grundval av sin egen styrka”.¹⁷ Enligt honom var det också den andan som, inspirerad av Radek, genomsyrat de inlägg Paul Frölich och Brandler gjort i centralkommittén, och framför allt i den appell *Zentrale* låtit publicera den 18 mars och som var en veritabel uppmaning att ta till vapen:

Varje arbetare måste strunta i lagen och skaffa sig ett vapen varhelst det går att hitta.¹⁸

Vid detta datum, framhöll han, hade det ännu inte utbrutit några strider i mellersta Tyskland. Sådana bröt ut först efter att sådana maningar upprepats varje dag och fått avgörande betydelse:

Jag säger att det som hände i Mansfeld var den nödvändiga följderna av det spel man ägnade sig åt i Berlin.¹⁹

Han ställde det berömda citatet från *Kommunistiska manifestet* om att kommunisterna inte hade några intressen som skiljde sig från arbetarnas, mot citatet från Bakunin som förekom i

¹² a.a., sid. 43-44.

¹³ Ch. Beradt, a.a., sid. 49.

¹⁴ a.a., Levi-arkiven, P. 113/6.

¹⁵ Protokoll från debatten. Levi-arkiven, P. 83/9.

¹⁶ a.a.

¹⁷ a.a.

¹⁸ *Die Rote Fahne*, 18 mars 1921.

¹⁹ Levi-arkiven, P. 83/9.

rubriken på ledaren i *Die Rote Fahne* den 20 mars och anklagade partiledningen för att ha anammat den typiskt anarkistiska uppfattning, som gick ut på att det gick att ”göra” revolution bara genom att man var ”en organisation byggd på hängivenhet och högsta tänkbara offervilja bland medlemmarna och på ledningens radikala beslutsamhet”. Mot detta ställde han marxismens uppfattning att ”inget parti, hur mäktigt det än är, kan göra revolution över proletärens huvuden”.²⁰ Ledningen i Tyskland hade inte bara vänt ryggen åt den spartakistiska traditionen utan också åt den bolsjevikiska när de, som Friesland just medgett, uppmanat de arbetslösa att storma fabrikerna:

Det fanns en annan idé också, om att göra revolution med en minoritet av proletariatet mot majoriteten. [...] Och nu har vi en annan ödesdiger idé, som utgör grunden till den andra, om att man kan organisera strejker mot proletariatets majoritet.²¹

Resultatet av denna vettlösa politik blev nederlaget, vars betydelse varken låg i omfattningen av repressionen eller i det ökade hatet från bourgeoisin, utan i att ”en mur av misstro nu reste sig mellan proletariatets majoritet” och kommunisterna.²²

Enligt hans uppfattning var detta resultat desto mer skadligt för kommunisternas förmåga till handling och stärka sitt inflytande eftersom styrkeförhållandena internationellt helt förändrats på ett år: den fascistiska offensiven i Italien mot arbetarrörelsen och att trupper satts in mot strejkande gruvarbetare i Storbritannien var exempel på den motoffensiv som kontrarevolutionen inlett överallt.

”Vår väg”

Centralkommittén sammanträdde i hemlighet den 6 och 7 april. Man vägrade låta Levi få förklara sig, som Clara Zetkin krävde. Hon lämnade också in en motion som kritiserade *Zentrale* och krävde att en extra partikongress skulle sammankallas. Förslaget avvisades med 43 röster mot 6 och 3 nedlagda.²³ Med 26 röster mot 4 antogs däremot en annan resolution, som rättfärdigade marsaktionen med att en taktisk offensiv varit nödvändig och där socialdemokraternas ”förräderi” och arbetarklassens ”passivitet” gavs skulden för nederlaget. Den avslutades med en maning till stärkt disciplin:

Centralkommittén godkänner de politiska och taktiska ställningstaganden som *Zentrale* gjort, fördömer kraftfullt det passiva och aktiva motstånd som vissa enskilda kamrater gjort under aktionen och kräver att *Zentrale* försätter organisationen på krigsfot med alla nödvändiga medel.²⁴

Den förste att bestraffas var Max Sievers, medlem av centralkommittén och av *Zentrale*. Han utslöts för disciplinbrott gentemot båda organismerna. Det stod klart att även andra huvuden skulle rulla.

Den 12 april utkom Levis broschyr *Vår väg – mot kuppverket (Unser Weg – wider den Putschismus)*.²⁵ Förutom en lidelsefull anklagelseakt mot marsaktionen och det synsätt som legat till grund för den, innehöll den en genomgång av Levis syn på revolutionen och den roll som ett kommunistparti hade i ett utvecklat land.

²⁰ a.a.

²¹ a.a.

²² a.a.

²³ Texten till Clara Zetkins motion publicerades i *Die Rote Fahne*, 30 april 1921, samt *Unser Weg (Sowjet)*, n° 1, 1 maj 1921, sid. 4-10.

²⁴ *Die Rote Fahne*, 9 april 1921.

²⁵ Överlämnad till tryckeriet den 3 april, enligt Radek och enligt Levi själv vid centralkommittén den 4 maj (*Was ist das Verbrechen?*, sid. 31) den 8 april sedan centralkommittén upprepade gånger vägrat höra honom. [sv. övers [Vår väg – Mot kuppmentaliteten](#)]

Enligt honom var det takten i revolutionen, som stod i centrum för det som de tyska kommunisterna på ett så brutalt sätt ställts inför. Levi, som tog för givet de ”objektiva faktorerna”, där Kominterns existens var en av de viktigaste, hade börjat granska de ”subjektiva förutsättningarna”. Han underströk genast att den tyska bourgeoisin nu tagit sig ur krisen efter kriget och att den var tillräckligt konsoliderad för att kunna gå till motattack. Det viktiga just nu var läget för proletariatet i klasskampen. Det hade obestridligen förbättrats, framför allt genom att VKPD bildats, men att det fanns ett parti med en halv miljon medlemmar gav ändå inget svar på den avgörande frågan, den som handlade om att erövra massorna för att kunna erövra makten.

På grund av detta skulle det vara farligt att överskatta vad man uppnått. Kommunistpartiet hade inte bara misslyckats med att nå medelklassen och kunna gruppera den bakom proletariatet, dessutom var det bara en minoritet av proletariatet. Utan att hysa några illusioner om val och samtidigt som han avvisade det gamla socialdemokratiska argumentet att man måste få 51 procent av rösterna innan man försökte ta makten ansåg Levi ändå att valresultat, precis som Lenin skrivit, kunde utgöra en ”utmärkt termometer” för att mäta temperaturen hos massorna. Siffrorna talade sitt tydliga språk: 20 procent av de arbetare som var tillräckligt medvetna för att rösta på ett arbetarparti gav sin röst åt kommunisterna. En granskning av läget inom fackföreningsrörelsen gav samma resultat: de 500 000 kommunisterna i VKPD utgjorde en sextondel av de fackligt organiserade arbetarna. Kommunisterna var därmed långt ifrån någon majoritet inom arbetarklassen. Detta räckte för att ta avstånd från alla försök att i förtid gripa makten. Men det var nödvändigt att gå längre ändå och dra lärdom av bolsjevikerna. I sin broschyr *Kan bolsjevikerna behålla statsmakten?* hade Lenin skrivit:

Om ett revolutionärt parti inte har majoriteten bland de revolutionära klassernas förtrupper och i landet, så kan det inte ens bli tal om uppror. Dessutom krävs för ett uppror: 1) revolutionens framväxande i landsomfattande skala; 2) den gamla regeringens, t ex ”koalitions”-regeringens, fullständiga moraliska och politiska bankrutt; 3) betydande vacklan bland alla mellanskikten, dvs bland dem som *inte* är helt för regeringen fast de igår var helt för den.²⁶

Ingen av dessa förutsättningar existerade i dagens Tyskland. Strax före maktövertagandet hade bolsjevikerna i varje fall haft kontroll över hälften av armén, medan kommunisterna i Tyskland inte hade något som helst inflytande i armén; bolsjevikerna hade dominerat sovjeterna i alla industricentra, medan kommunisterna i Tyskland bara var i majoritet i proletariatet i just det mellersta Tyskland, där allt nu höll på att gå förlorat.

Under sådana styrkeförhållanden var kommunisterna förstas tvungna att arbeta för att åstadkomma en revolutionär situation, som skulle göra det möjligt att påskynda erövringen av en majoritet:

Vi har också alltid försvarat uppfattningen att ett politiskt parti kan, och ett *kommunistiskt parti måste*, skapa konfliktsituationer. Men det måste göra detta genom att vara *tydliga* och *beslutssamma* i sina ståndpunkter, genom *skärpan* och *djärvheten* i sin agitation och propaganda, genom det intellektuella och organisatoriska *inflytande* med vilket det vinner massorna; kort sagt det måste agera med *politiska medel*.²⁷

Och det var just denna metod, denna tradition, denna marxistiska syn på politisk kamp, som angreps av dem som i månader talat om att man måste ”bryta med det förflutna”, ”ta sig ur passivitet” och ”rent propagandistiskt agerande”. Enligt Levi hade marsaktionen klart visat vari det nya som de förordade låg:

²⁶ Lenin, [Kan bolsjevikerna behålla statsmakten?](#)

²⁷ *Unser Weg*, sid. 33 (sidhänvisningar till tyska originalet). Svensk övers.: [Vår väg – Mot kuppmentaliteten](#)

Det nya som denna brytning med det förflutna från KPD innebär, är att en sådan konfliktsituation också kan skapas med *opolitiska medel*, genom polisspionmanövrer, genom *provokation*.²⁸

Med stöd av citat – anonyma – av medlemmar av *Zentrale* vid sammanträdet den 17 och 18 mars och utdrag ur *Die Rote Fahne* ville han visa hur offensivfilosofin lett till att arbetslösa ställts mot andra arbetare, och att kommunisterna, även när de var i minoritet på fabrikena, tvingats att strejka och därmed bli av med sina arbeten, vilket isolerat dem från arbetskamraterna och lett till att man frivilligt gjort sig av med det inflytande som man skaffat sig och ytterst att överlämna företagen i händerna på byråkraterna och deras inflytande. Enligt Levi fanns det bara ett sätt att förklara den kris partiet skakades av: ett massparti går inte att leda på samma vis som Ludendorff ledde den kejsrerliga armén, det går inte att leda arbetaraktivister utan att ta hänsyn till stämningarna bland dem, stämningar som de har gemensamt med majoriteten av klassen, band som förenar dem med övriga arbetare som de lever och kämpar tillsammans med. Resultatet blev marsaktionen: ”*historiens hittills största bakunistiska kupp*”.²⁹

Men tyska *Zentrale* bar inte ensam skulden för denna katastrofala politik. Utan att namnge honom syftade Levi på Béla Kun, som han ansåg vara den som legat bakomaktionen:

Det var inte det Tyska kommunistpartiet som gav den initiala impulsen. Vi vet inte ens vilka som bär ansvaret för densamma. Det blev allt vanligare att EKKI:s sändebud överskred sina befogenheter; dvs att det senare visade sig att sändebuden i själva verket inte hade sådan befogenheter. [...] Det fanns alltså ett starkt tryck på *Zentrale* att gå till aktion nu, omedelbart och till varje pris.³⁰

Det var därför nödvändigt att ta upp frågan om relationerna mellan partiet och EKKI:

Inte endast för att ett så katastrofalt nederlag för KPD också påverkar Kommunistiska Internationalen, utan också därför att Kominterns Exekutivkommitté [EKKI], utan att gå in på detaljer, bär *åtminstone* en del av skulden.³¹

Levi erinrade om de materiella svårigheter som förhindrade kontakterna med Moskva: EKKI var i realiteten avskuren från Västeuropa. En av orsakerna till den rådande krisen låg i den lösning som använts för att komma till rätta med problemen: EKKIs vana att till olika nationella partier skicka ut emissarier med uppgift att kontrollera partierna. Det var förståeligt att dessa personer inte tillhörde de allra bästa, den ryska kader som var så outhärlig för Sovjetunionen i sig. Men de personer man hade till sitt förfogande och använde sig av – personer från Centraleuropa i exil – var, i bästa fall, medelmåttor. Levi använde sig av uttrycket ”turkestanaren” om Béla Kun, något som ofta missuppfattats, men som det inte behövde råda någon tvekan om för den som visste att det var till Turkestan som Lenin skickat Béla Kun på grund av dennes agerande i samband med att Wrangels vita armé kapitulerade. Ungraren hade knappt slunkit ur sin vanära förrän han fick i uppdrag att åka till Tyskland. Levi påminde om att Rákosi i Berlin strax efter kongressen i Livorno talat om nödvändigheten av nya splittringar i alla stora kommunistpartier, men att han blivit desavouerad av Radek i en ännu inte publicerad artikel. Enligt Levi hade Rákosi bara gett uttryck för sin ”personliga uppfattning” och gjorde följande kommentar:

Det är ett lättsinnigt spel som pågår här; metoden att skicka ut oansvarigt folk, som senare kan godkännas eller förkastas allt efter behov, är naturligtvis mycket bekväm, men även om den välsignas av en lång partitradition är det ödesdigert för Tredje internationalen.³²

²⁸ a.a.

²⁹ a.a., sid. 39.

³⁰ a.a., sid. 29.

³¹ a.a., sid. 51.

³² a.a.

Den inställning olika delegater från EKKI hade gentemot de nationella partierna utgjorde i själva verket ett hinder för den önskvärda politiska centraliseringen:

De arbetar aldrig tillsammans med det aktuella landets *Zentrale*, alltid bakom dess rygg och ofta till och emot den. *De* hittar folk i Moskva som tror på dem, *andra* gör det inte. Det är ett system som oundvikligen undergräver förtroendet för gemensamt arbete på båda sidor, såväl EKKI:s och de anslutna partiernas. Dessa kamrater är för det mesta oanvändbara för *politiskt* ledarskap, vid sidan av att de åtnjuter alldeles för litet förtroende. Detta resulterar i den hopplösa situationen att det saknas ett centrum för politiskt ledarskap. Det enda som EKKI kan åstadkomma med denna inriktning är appeller som kommer för sent, och bannlysningar som kommer för tidigt. En sådan politisk ledning för Kommunistiska internationalen leder antingen ingenvart eller till missöden. [...] EKKI arbetar mer eller mindre som en tjeka som uppträder utanför Rysslands gränser – ett omöjligt förhållande. Kravet på att detta ska ändras, och att ledarskapet i vissa länder inte får tas över av inkompetenta delegater med inkompetent handlag, kravet på ett politiskt ledarskap och emot en partipolis, är inget krav på självständighet.³³

Trots allvaret i kritiken ifrågasätter Levi egentligen varken Internationalens organisatoriska principer eller existens. Det framgår av hans slutsats: han avvaktar, han väntar otåligt på att misstagen ska rättas till, övertygad som han är att de idéer han förfäktar faktiskt är samma som Lenin och Trotskij i årtal försvarat inom bolsjevikpartiet.

Skarp reaktion

Men EKKI hade inga tankar på försoning. Den 4 april publicerade den ett uttalande angående att Levi, Clara Zetkin, Däumig och några till lämnat *Zentrale*, vilket den karakteriserade som ”desertering”:

Orsaken till att kamrat Levi och hans grupp lämnat det tyska kommunistpartiets *Zentrale* var inte den italienska frågan, utan opportunistisk vacklan om politiken i Tyskland och internationellt.³⁴

EKKI uttryckte också en önskan om att Levis agerande skulle öppna ögonen på ”de kamrater som solidariserat sig med honom”. Den 6 april tog EKKI för första gången ställning till marsaktionen, hyllade ”det tyska proletarietets första organiserade attack” sedan mars 1919 och skyllde bakslaget på ”det socialdemokratiska partiets ofattbara förräderi” samt de oberoendes vägran att sluta upp vid kommunisternas sida i kampen. EKKI vände sig högtidligt till de tyska kommunisterna:

Den Kommunistiska internationalen säger till er: ”Ni har agerat bra”. Arbetarklassen kan inte segra med ett enda angrepp. Ni har vänt ett nytt bland i den tyska arbetarklassens historia. Förbered er för nya strider.³⁵

Efter denna uppbackning beslutade *Zentrale* den 15 april att utesluta Levi ur partiet och uppmanade honom att lämna sin plats i parlamentet. Ett uttalande i stor stil på första sidan av *Die Rote Fahne* sammanfattade anklagelserna³⁶: att han den 3 april lämnat för tryckning en broschyr med osanningar och angrepp på partiledningen och Internationalens representant, att han vägrat att före utgivningen underställa den partiets ledande organ. Allt detta hade skett vid en tidpunkt då striderna fortsatte och repressionen hårt drabbade partimedlemmarna och då han offentligt uttryckt åsikter som centralkommittén formellt tagit avstånd från den 7 och 8 april. Han hade heller inte på minsta vis deltagit i den aktion som ledningen beslutat om i mars, utan i stället skrivit en broschyr riktad mot de kommunistiska kämparna mitt under striderna. Och samtidigt som *Zentrale* underströk att Levi uteslutits för disciplinbrott betonade man att det inte handlade om att ifrågasätta rätten till kritik ”före eller efter en aktion”.

³³ a.a., sid. 55.

³⁴ *Die Rote Fahne*, 14 april 1921; Jane Degras, *The Communist International 1919-1943*, band 1, sid. 219-220.

³⁵ *Die Rote Fahne*, 14 april 1921; J Degras, a.a., band 1, sid. 217-218.

³⁶ *Die Rote Fahne*, 16 april 1921.

Kritik på grundval av kamp och i full solidaritet med striden är livsviktigt för partiet och en revolutionär plikt. Den kritik Paul Levi framfört är emellertid inte grundad på partiet och kampen, utan utgör ett öppet stöd till fienden.³⁷

I själva verket hade det rått en viss osäkerhet i *Zentrale*. I *Die Rote Fahne* fördömde Ernst Meyer ”Levis väg” i riktning mot de oberoende,³⁸ medan Maslow polemiserade mot den han kallade ”den tyske Serrati”.³⁹ Thalheimer däremot påminde om Levis insatser och hans roll under svåra stunder. Han tillade:

Med Levi gör den kommunistiska rörelsen i Tyskland också sig av med ett stycke av sin egen historia. Vi gör oss inte bara av med en ledare med enorma goda egenskaper, mångfaldiga och lysande, utan också med en ledare som gett absolut allt, sitt kött och blod, för partiet och där hans egen person var helt underordnad det parti han så starkt engagerat sig i. Men man måste ge mer än sitt liv man måste ge partiet, man måste också utan betänkligheter offra sin egen personlighet och det var något som Levi inte var i stånd till.⁴⁰

Levi överklagade omedelbart *Zentrales* beslut till centralkommittén. Den 16 förklarade sig åtta kända namn i ledningen vara solidariska med honom och ställde sig som garant för sanningshalten i hans påståenden: det var Däumig, Clara Zetkin, Otto Brass, Adolf Hoffmann, som också avgått ur *Zentrale* tillsammans med Levi i februari, vidare Curt Geyer, partiets representant i Moskva, och tre ledamöter av fackliga utskottet och gamla revolutionära ledare, Paul Neumann, Heinrich Malzahn och Paul Eckert.⁴¹ Onekligen var det så att en betydande del av den tyska partiledningen vägrade gå med på utslutningen av Levi och de skäl som anförts för detta. Nu var krisen i partiet helt öppen.

Samma dag avslutade Lenin ett brev till Paul Levi och Clara Zetkin⁴², ett svar på deras brev i slutet av mars. Beträffande den brännande fråga som skakade partiet och skulle skaka Internationalen skrev han:

Jag har inte läst någonting alls om den senaste strejkrörelsen och aktionen i Tyskland. Jag tror absolut att exekutivkommitténs representant försvarade den idiotiska taktiken som var alltför långt till vänster – att genast gå till handling ”för att hjälpa ryssarna”: denne representant är mycket ofta alltför långt till vänster. Jag anser att ni i sådana fall inte ska ge er utan protester och genast ta upp frågan vid ett möte med exekutivbyrå.⁴³

Lenin kände fortfarande inte till att Levis broschyr utkommit och förklarade sig ogilla den tanken. Han kritiserade också de båda tyska ledarna för att ha lämnat *Zentrale*:

Men att lämna centralkommittén [*Zentrale*]?? Det var hursomhelst det värsta misstaget! Om vi finner oss i vanan att medlemmar i centralkommittén avgår när de hamnar i minoritet, så kommer kommunistpartiet aldrig att utvecklas normalt eller bli starkt. Istället för att avgå hade det varit bättre att diskutera denna kontroversiella fråga flera gånger *tillsammans* med exekutivkommittén. Nu vill kamrat Levi skriva en pamflett, det vill säga förvärta motsättningen! Vad är det för mening med det? Jag är övertygad om att det är ett stort misstag!

Varför inte vänta? Kongressen öppnar här den 1 juni. Varför inte ha en privat diskussion här Innan kongressen? Utan offentlig polemik, utan utträden, utan pamfletter om meningsskiljaktig-

³⁷ a.a.

³⁸ a.a., 15 april 1921.

³⁹ a.a., (kvällsupplagan).

⁴⁰ ”Das Oberste Gesetz”, *Die Rote Fahne*, 16 april 1921.

⁴¹ *Die Rote Fahne*, 17 april 1921. De tre sistnämnda hade anklagats för att ha saboterat strejken, men rentvåts från anklagelsen genom ett uttalande av partiets båda ordförande Brandler och Stoecker inför centralkommittén (Levi-arkiven, P. 83/9).

⁴² Levi-arkiven, P. 55/10, P. 63/3; *Leniniski Sbornik*, band XXXVI, Moskva 1959, sid. 220-221. Det tyska originalet i *BzG* 1963, n° 1, sid. 74-75. På svenska: [Brev till Clara Zetkin och Paul Levi](#)

⁴³ a.a., sid. 74.

heter. Vi har så ont om beprövade och härdade krafter att jag blir verkligt ilsken när jag hör kamrater som förkunnar att de avgår, etc. Vi behöver till varje pris göra allt som är möjligt och en del som är omöjligt för att undvika utträden och förvärrade motsättningar.⁴⁴

Men det rådet kom för sent: broschyren var utgiven och *Zentrale* hade uteslutit Levi.

”Vad består brottet av?”

Levi hade till sist fått tillstånd att själv försvara sig inför centralkommittén och gick då till ny attack. Än en gång fördömde han marsaktionen och Béla Kuns roll där – även om han fortfarande inte namngav denne – samt även begreppet ”offensiv” i dess olika aspekter, både som metod och när det användes för att provocera. Förutom de ämnen han redan utvecklat vid mötet den 7 april och i *Unser Weg* använde han sig nu av en svidande ironi mot *Zentrale*, dess undanflykter och tendens att skylla ifrån sig.

Från *Zentrale* får man höra: ”Det var inte så jag menade”, och även Exekutiven säger: ”Det var inte så jag menade”. Alltså blir det då till syvende och sist uppenbarligen arbetarna som ”menade det”, och som lade fram tesen om att det gällde att framtinga revolutionen och övergå från ”defensiv” till ”offensiv”.⁴⁵

I övrigt bestod hans anförande av fördömanden av hans kritikers oärlighet, en kritik av den formella och mekaniska synen på disciplin som man använde sig av för att sätta dit honom, allt understött av analyser som han hämtat ur Kominterns senare historia. Man anklagade honom för, sade han, att ha publicerat utdrag ur protokoll från möten inom partiets ledande organ. Men Lenin hade ju gjort samma sak 1917 under sin offentliga polemik mot Zinovjev och Kamenev. Man anklagade honom för defaitism, för att måla en bild utan nyanser av läget i partiet, för att komma med överdrivet pessimistiska bedömningar. Han replikerade genom att hänvisa till vad just Zinovjev sagt 1917 – och att detta inte lett till att han blivit utesluten ur bolsjevikpartiet:

Jag har nog aldrig någonsin gjort en så totalt felaktig pessimistisk bedömning som kamrat Zinovjev gjorde om läget i oktober 1917, då han ansåg att bolsjevikernas maktövertagande skulle utgöra en meningslös kupp; jag har ännu aldrig under en så avgörande situation som den som bolsjevikerna stod inför i oktober 1917 hoppat av från mina uppdrag i partiet och vägrat samarbeta, vilket Zinovjev gjorde då för att senare framställa sig som en store anklagaren av ”mensjeviker” och ”disciplinlösa”.⁴⁶

Han påminde partiledningen om hur han tidigare velat att hans allvarliga kritik mot *Zentrale* i samband med Kappkuppen skulle förbli intern och hur Zinovjev och EKKI struntat i hans förtegenhet.

Mitt brev blev då mot min vilja publicerat av Kommunistiska internationalen. När jag i Petersburg fick reda på detta motsatte jag mig det omedelbart och förklarade att detta brev inte varit avsett att offentliggöras. Men på den tiden var det Zinovjev som förklarade att när ett parti agerar lika katastrofalt som det tyska partiet i samband med Kappkuppen får man inte behandla det som någon privat angelägenhet.⁴⁷

Man anförde mot honom att Rosa Luxemburg i januari 1919 inte öppet protesterat mot att Liebknecht och hans anhängare mot hennes vilja satt igång en aktion på gatorna. Levi svarade då att det berodde på ...

⁴⁴ a.a., sid. 74-75.

⁴⁵ *Was ist das Verbrechen? Die Märzaktion oder die Kritik daran?*, sid. 17. [[Vad är brottet: Marsaktionen eller att kritisera den?](#)]

⁴⁶ a.a., sid. 35.

⁴⁷ a.a., sid. 32.

... ett helt annat perspektiv, dvs att det då varit de breda massorna som tagit miste och inte en liten klick av ledare som hetsade på ovilliga massor och att de också verkligen funnits en riktig massrörelse, stor, mäktig och spontan, och att det då bara i Tiergarten i Berlin varit fler arbetare vid ett enda tillfälle än i hela Tyskland under marsaktionen.⁴⁸

Till Liebknechts gamle vapendragare, som i dag uppträdde som en av åklagarna mot honom själv sade han:

Och, kamrat Pieck, jag gissar att även du måste vara medveten om att också kamrat Rosa Luxemburg ansåg att hon inte längre kunde samarbeta med Karl Liebknecht, så starkt ogillade hon hans agerande. Men hon fick inget mer skrivet om frågan [...] för döden berövade henne pennan.⁴⁹

Levi ansåg således att han inte gjort sig skyldig till något disciplinbrott när han publicerade sin broschyr och att han dessutom bara följt de högsta kraven på revolutionärt agerande. Hans motståndare hade för övrigt inte agerat annorlunda, utan före honom använt sig av den rätt som de nu ifrågasatte i hans fall:

Det ryska kommunistpartiets tionde kongress inleddes, om jag inte misstar mig, den 6 mars i år och den 15 mars kunde vi ta del av rapporten om Västeuropa och hur Zinovjev där deklarerade: ”Vi har inlett kampen mot Levi”.⁵⁰

Till Pieck, som, föreföll det, med flit blandade samman de datum när broschyren skrivits och när den utkommit påpekade Levi att broschyren skrivits den 3 och 4 april men lämnats till tryckning först den 8, sedan centralkommittén än en gång slagit fast hur riktig den förda politiken varit och vägrat låta honom delta vid sammanträdet och lägga fram sin kritik och därmed också förvägrat honom varje normal möjlighet att ge partiet kännedom om hans inställning i en så avgörande och brännande fråga. Han påminde också om de godtyckliga åtgärder som vidtagits mot hans anhängare sedan marsaktionen avslutats och förklarade att de utgjorde ett belägg för att *Zentrale* planerade att göra en utrensning i partiet och att han inte hade velat lura sig in i den fälla som gillrats:

Vill ni starta en utrensning tänker jag inte gå med på att ni utesluter mig på grund av en paragraf som handlar om organisatoriska frågor.⁵¹

Han ansåg det därför vara absurt att anklaga honom för att ha ”huggit partiet i ryggen” bara för att han uttalat sig öppet efter marsaktionen. Att i det läget hålla tyst hade varit rent kriminellt:

När partiet befinner sig i fara [...] måste man tala. [...] Det är inte alls att hugga det i ryggen, utan en högsta plikt att säga sanningen när ett parti på detta vis hamnat i svårigheter och jag vill inte se partiet göra liknande misstag en gång till. Men skulle detta hända önskar jag bara att det ska finnas någon som agerar på samma vis.⁵²

Hans tillvägagångssätt, att på ett kraftfullt sätt öppet ta ställning ansåg han vara helt befogat, eftersom han ansåg det vara enda sättet att ta kamp mot det onda:

Kamrat Pieck sade bokstavligen följande: ”Men det allra värsta är att Levi utsått misstroende mot *Zentrale* och Exekutivens representanter.”. Ja, det har jag gjort och jag erkänner mig skyldig till detta majestätsbrott. Och jag kan också tillägga: i min broschyr gick jag längre än så, jag var inte bara ute efter att utså misstro. [...] Partiet hade övergett sina traditioner och hamnat i en ödesdigert situation. Inget annat än ett kirurgiskt ingrepp, som man säger inom medicinen, skulle med ett enda slag kunna förhindra nya utbrott av sjukdomen, och detta handlade inte om att utså misstro mot *Zentrale*, utan om att avslöja och utan misskund göra upp med detta politiska brott, allt detta

⁴⁸ a.a., sid. 33.

⁴⁹ a.a.

⁵⁰ a.a., sid. 43.

⁵¹ a.a., sid. 44.

⁵² a.a., sid. 8.

förräderi mot de principer som hittills gällt för partiet. Det var fråga om en amputation och jag tvekar inte att erkänna att jag svarade för den och ville göra det.⁵³

En del kommunister tyckte uppriktigt att den sortens kritik av partiet eller Internationalen, hur befogad den än var, bara fick förekomma internt inom partiet, kommunister emellan. Men de hade fel:

Det är fullständigt felaktigt att se det som att kommunister bara kan diskutera sina felsteg internt, långt från alla nyfikna blickar. Kommunisternas felsteg och misstag är lika mycket som deras goda sidor en del av proletariats politiska lärdomar. De kan och får inte undanhålla massorna vare sig det ena eller det andra. Om de har gjort misstag har det inte skett mot partiet, även om det blir lidande på grund av detta. Om öppenhet är enda sättet för proletariatet att dra lärdomar av händelserna måste det få vara det, för partiet är till för proletariatet och inte tvärtom.⁵⁴

Det var med andra ord fullt avsiktligt som Levi hade bestämt sig för att ge all tänkbar uppmärksamhet åt sin kritik av "brottet" i mars. Det var nu så grovt att man måste dra lärdom av det och viktigt var då att det inte skedde mellan fyra väggar, för att upprätthålla skenet. Han verkade här svara indirekt på Lenins resonemang i dennes brev den 16 april:

Jag förstår också fullständigt varför Exekutiven vill låta tredje världskongressen få sista ordet om problemen med de anarkistiska tendenserna, som alls inte är lika nya som Exekutiven vill göra gällande. Men egentligen är det ju så att eftersom det tyska partiet på egen hand gjort sig skyldigt till dessa dumheter är det också ytterst det som måste göra upp med dem. [...] I princip är det ju också så att hela detta förfaringssätt, som går ut på att i frågor som är så allvarliga för partiet låta diskussionen fastna i den ena instansen efter den andra, eller i den ena klicken efter den andra, helt stämmer överens, och jag upprepar detta, med de grundläggande synsätt som låg bakom marsaktionen. Precis som att man när man allra högst upp gör sig skyldig till dumheter ska det också vara där som man korrigerar dumheterna. Om det finns några lärdomar att hämta ur denna marsaktion är det att detta inte kan ske på annat vis än att massorna får reda på och kan diskutera misstagen på det mest omfattande och öppna sätt.⁵⁵

Det var den avgörande meningsskiljaktigheten inte bara med ultravänstern i Tyskland, utan kanske också – men så långt vågade Levi inte gå – med de ryska kommunisterna. Grundfrågan var hur ett kommunistparti skulle se ut i Västeuropa, i ett helt annat samhälleligt sammanhang än vad som gällt för bolsjevikpartiet i Ryssland:

Före revolutionen fick det ryska kommunistpartiet klara sig i ett samhälle där bourgeoisin inte alls var utvecklad. Det fick klara sig i ett samhälle där proletariatets naturliga motpol, bourgeoisin, fortfarande bara fanns i skissform och där feodalismen på landsbygden var huvudfienden. I Västeuropa är läget helt annorlunda. Här står proletariatet mot en fullt utvecklad bourgeoisie med allt som följer med denna fullt utvecklade bourgeoisie, som demokratin. Med demokratin, det vill säga i den betydelse demokratin har under bourgeoisies välde, tar sig arbetarnas organisering andra former än i en stat där agrarfeodalism råder, under ett absolutistiskt envælde.

Det innebär att organisationsformen i Västeuropa bara kan vara ett *öppet massparti*, ett parti av det slag som inte kan sättas i rörelse på order av någon centralkommitté, utan enbart genom en psykologisk samverkan med hela de övriga proletära massorna. De sätts inte i rörelse på order utifrån, de kan bara basera sig på rörelsen inom de proletära klasserna själva, vars rörelse de måste kunna leda och anföras. De är ömsesidigt beroende av varandra och därför, kamrater, var det ett ödesdigert misstag, jag tänker återkomma till detta, av *Zentrale* att, när marsaktionen rasat samman, på ett allt annat än revolutionärt vis, försöka förpassa de frågor som uppstått till ett fåtal ledande instanser.⁵⁶

⁵³ a.a., sid. 31.

⁵⁴ a.a., sid. 44.

⁵⁵ a.a., sid. 28-29.

⁵⁶ a.a., sid. 20-21.

Att inte förstå denna skillnad, att envisas med att i Västeuropa och i synnerhet i Tyskland bygga ett kommunistiskt parti efter rysk förebild var att löpa risken att aldrig kunna skapa något kommunistiskt massparti och framför allt att göra verklighet av den rådande splittringen och motsättningarna inom arbetarklassen:

Detta i sig medför den allvarliga risken för att arbetarklassen klyvs på mitten, att två grupper, de organiserade och oorganiserade, den kommunistiska organisationen och den icke kommunistiska, ställs mot varandra som två politiskt skilda enheter, och som i viss mening klyvs som två skilda politiska världar. Kommunistpartiet blir då något annat än det var tänkt att bli, dvs inte en organisation av en del av proletariatet, den mest avancerade delen och ett parti som genomsyrar hela proletariatet, utan i stället ett parti för ett proletariat som delas vertikalt till följd av sociala olikheter.⁵⁷

Motsättningarna i koalitionen mot Levi

Var detta en genialisk föraning om hur splittringen av den tyska arbetarrörelsen mellan arbetslösa, kommunister och socialdemokratiska arbetare några år senare skulle te sig under nazismens uppgång? För tillfället bestod denna fara i Levis ögon av Radeks artiklar och *Zentrales* beteende. Men han trodde nog inte att detta var förankrat på högsta håll inom Internationalen. Hans otaliga hänvisningar till Lenins och Trotskijs auktoritet och artiklar såg inte ut att bara handla om ren polemik. Det fanns skäl för Levi att tro att dessa båda ryska ledare egentligen var "leviter"⁵⁸ av det allra mest konsekventa slaget och också betydligt svårare att utesluta!

Centralkommittén bekräftade emellertid – med 38 röster mot 7 – uteslutningen av honom samt riktade kritik mot de åtta – bl a Däumig och Clara Zetkin – som intygat sanningshalten i hans anklagelser⁵⁹, uteslöt Wegmann, efter Sievers, ur *Zentrale*, godkände Curt Geysers avgång, denne var tillbaka från Moskva och hade ställt sig på Levis sida, samt ersatte dem med Walcher och Eberlein, båda gamla spartakister, och Emil Höllein, f d medlem av de oberoende.⁶⁰

Redan då kunde motsättningarna skönjas inom den majoritet som just uteslutit Levi. Den nya Berlinvänster, som från hösten 1920 blivit känd för våldsamheten i sina attacker, gav sig åter till känna med full kraft. Maslow krävde att Internationalens apparat skulle omorganiseras, något som han ansåg borde inledas med att man avskaffade byrån för Västeuropa.⁶¹ Friesland framträdde också som ultravänster och vid centralkommitténs sammanträde deklarerade han:

Jag beklagar att Levi bara uteslutits för disciplinbrott. Det är ju en hel världsuppfattning som skiljer honom och oss åt. Det finns inget recept på hur vi ska undgå att avskilja oss från massorna. När vi står inför en verkligt revolutionär uppgift är det vår plikt att fullfölja den till det yttersta.⁶²

Några dagar senare började konturerna av VKPD-"vänstern" att ta form i samband med Berlin-Brandenburg-distriktets kongress. Den framstod för tillfället som den mest aktiva delen av partiet med kontroll över ett av de viktigaste partidistrikten i landet. Ruth Fischer lade där fram en rapport om Internationalen, där hon gick till angrepp på "opportunisten inom Internationalen". Exempel på den var, enligt henne, uttalandena om att "kapitalismen höll på att stabiliseras" plus talet om att man måste använda sig av "verbala aktioner" (*Parolenaktionen*) av det slag som VKPD gjort i en rad sammanhang i samband med

⁵⁷ a.a., sid. 21.

⁵⁸ Så kallades anhängarna till Paul Levi.

⁵⁹ *Die Rote Fahne*, 6 maj 1921. Centralkommittén hade sammanträtt den 3, 4 och 5 maj.

⁶⁰ *Bericht ...*, sid. 63-64.

⁶¹ *Die Rote Fahne*, 10 maj 1921.

⁶² a.a.

”perioden med det öppna brevet”. I slutresolutionen, som antogs med förkrossande majoritet, hette det:

De tyska kommunisternas marsaktion är kommunismens första steg i Västeuropa sedan 1919 mot en brytning med den tidigare politiken.⁶³

Arthur Rosenberg lade för sin del fram en rapport, där slutsatsen var att centraliseringen av Internationalen måste öka och att man ”så snabbt och så fullständigt som möjligt” måste förverkliga en sammanslagning med KAPD, något som han ansåg skulle underlättas genom att VKPD gjort sig av med ”högern”. Han föreslog att samgåendet skulle förberedas genom ett omedelbart bildande av en aktionskommitté med lika antal representanter för de båda kommunistpartierna. På distriktskonferensen fick denna resolution lika många röster som Ruth Fischer och Geschke fått för sina förslag om ”politisering av fackföreningarna”: drygt 200 för och bara något tiotal emot.⁶⁴

Men det var just då som ledningen för KAPD bestämde sig för att gå till attack mot VKPD och dess *Zentrale*. Genom dess försorg utgavs i maj en broschyr, sannolikt skriven av [Hermann] Gorter, med titeln *Dr Levis väg, VKPD:s väg*. Där jämfördes Levi och hans motståndare i *Zentrale* och Gorter framhöll att partiets agerande i mars egentligen bara utgjort en förlängning av den gamla opportunisten, för även om marsaktionen inte varit någon kupp var det ändå helt korrekt att beteckna *Zentrales* inställning som kuppaktad när den på bara några dagar gått från den flataste opportunist till att förespråka väpnad resning.⁶⁵ KAPD:s tidningar fastslog att det hädanefter inte kunde bli tal om någon återförening med VKPD och det var en tung delegation, bestående av Appel, Schwab och Meyer, som i mitten av maj anslöt sig till Reichenbach, som redan befann sig i Moskva.⁶⁶

Hur en kommunistisk politik skulle se ut berodde nu på utgången av diskussionen vid Kominterns tredje kongress, som inletts flera månader tidigare i efterdyningarna till marsaktionen. Och det var denna diskussion som tyska *Zentrale* nu fick börja förbereda sig för, om man ville vara i stånd att hävda att marsaktionen varit välbetänkt och den taktiska offensiven varit till nytta.

⁶³ *a.a.*, 13 maj 1921.

⁶⁴ *a.a.*, 15 maj 1921.

⁶⁵ Bock, *a.a.*, sid. 305-306.

⁶⁶ *a.a.*, sid. 259.

XXVII: Kompromissen i Moskva

Ledarna för det tyska partiet hade inga planer på att komma till Moskva med mössan i hand. Styrkta av uppbackningen från exekutivkommittén kände de det som att de kunde ånga på och stå upp för vad de gjort. De försökte också framställa sig som både teoretiker och den ledande flygeln av den heterogena majoritet som tagit över efter Paul Levi. Strax efter marsaktionen sade Maslow:

Om de principer som var vägledande för marsaktionen finns inte mycket att tillägga. I stora drag var läget följande: vårt parti befann sig på defensiven och höll på att tappa sin betydelse som kommunistiskt parti. Ett parti på defensiven är ett socialdemokratiskt parti. Om det vill vara kommunistiskt måste det gå på offensiven. Eller så får man säga: ”Jag är emot alla former av offensiv!”. Men om man säger: ”Jag är emot den eller den aktionen” handlar det om falskspel.¹

Några dagar senare skrev samme man i *Die Internationale*:

En del undrar vad det var för något specifikt nytt med marsaktionen. Då måste man svara: just det som våra motståndare kritiserar oss för, dvs att partiet gett sig in i strid utan att veta vad som skulle bli följden.²

I samma anda fastslog Ruth Fischer;

Ett parti med 500 000 medlemmar som inte tar kamp kan inte bli något annat än rena träsket och det är ju också vad det redan var.³

Vid ett möte med medlemmarna i Berlin filosoferade Arthur Rosenberg på följande sätt:

Det är en revolution när man vinner och en kupp när man förlorar!⁴

Inom några dagar skulle ultravänsterns sätt att resonera helt omfattas av en *Zentrale* som överväldigats av händelseförloppet och var i stort behov av att i efterhand försöka rättfärdiga sitt agerande.

VKPD:s teser

Den 8 april ville *Zentrale* summera lärdomarna av marsaktionen och antog teser som Thalheimer utarbetat om Marsaktionens lärdomar.⁵ Där sades att den tyska bourgeoisin befann sig i djup kris, vilket lett till att den agerat på två fronter: skärpning av den ”vita” kontrarevolutionen och stärkta band med socialdemokraterna för att ha fria händer att ingå en kompromiss med ententen till förfång för proletariatet. I ett sådant läge måste proletariatet gå till offensiv för att inte paralyseras av passivitet.

Under de kriser som åren innan hade skakat den tyska bourgeoisin hade kommunistpartiet, enligt *Zentrale*s teser, inte varit tillräckligt starkt för att kunna överskrida propagandastadiet. Eftersom det blivit ett massparti var det nödvändigt att uppmana proletariatet att agera, även till priset att man bara skulle få stöd av en del av arbetarna. Marsaktionen hade inletts efter Hörsings angrepp på arbetarna i mellersta Tyskland. Och valet var enkelt mellan Hörsing, kontrarevolutionen och arbetarna. Kommunistpartiet hade valt att ställa sig på arbetarnas sida och de andra arbetarpartierna på kontrarevolutionens. Visserligen hade man inte lyckats få med sig huvuddelen av de tyska arbetarna i kampen, en del skikt där hade fastnat i passivitet och ovilja att ta kamp och skulle säkert anklaga kommunisterna för kuppmetoder och äventyrspolitik. *Zentrale* fastslog emellertid:

¹ Levi-arkiven, P 83/9, 2:a avdelningen.

² Maslow, ”Probleme des III. Weltkongresses”, *Die Internationale*, n° 7, 1921, sid. 142.

³ R Fischer, ”War die Märzaktion eine Bettelheimerei?”, *a.a.*, n° 6, 1921, sid. 470.

⁴ Levi-arkiven, P 83/9, sid. 27.

⁵ *Die Rote Fahne*, 10 april 1921.

I tider av djupa politiska spänningar utgör sådana aktioner, även om de leder till tillfälliga nederlag, förutsättningen för kommande segrar och för ett revolutionärt parti är enda sättet att erövra massorna och dra med dem i segerrik revolutionär kamp att prägla massornas medvetenhet med hur den objektiva politiska situationen ser ut.⁶

Marsaktionen utgjorde ett betydande framsteg i så måtto att den tillämpade den offensiv som var enda sättet att skapa förutsättningarna för ett maktövertagande. *Zentrale* ansåg att den fått positiva följder: klasskampen har stärkts och fronten av passivitet och samhällsfred har brutits. Den hade också avslöjat ”USPD och SPD och deras fackliga byråkrati som kontra-revolutionära”, väckt arbetarna ur deras dvala, åstadkommit internationellt eko genom att bidra till att ”avslöja mensjevikerens i alla länder”. Den hade också visat arbetarna i alla länder att det inte var möjligt med någon ”enhetsfront mellan bourgeoisie och proletariat” samt att ”den tyska revolutionen var en levande realitet”. Efter en analys av partiets brister på det organisatoriska planet fastslog teserna:

VKPD måste göra sig av med sina brister vad gäller taktik och organisation efter detta första försök. Om det vill kunna fullgöra sin historiska uppgift måste det bestämt hålla fast vid den linje med revolutionär offensiv, som låg till grund för marsaktionen och beslutsamt och tryggt rycka fram på denna väg.⁷

Broschyren *Taktik och organisation i den revolutionära offensiven*⁸, som utkom några dagar senare – en samling artiklar i detta ämne – skulle bli den nya ”filosofins” manifest. De delegater från *Zentrale* som skulle åka till Moskva på Kominterns tredje världskongress såg fram mot detta och var övertygade om att ryssarna skulle välkomna dem som djärva och klarsynta revolutionärer.

Radek var dock långt ifrån belåten över hur marsaktionen utvecklats. Redan den 1 april hade han skrivit följande till de tyska ledarna:

Jag misstänker att ni agerade några veckor för tidigt. Jag tror att det var ett taktiskt misstag att inte vänta tills konflikten mellan Tyskland och Polen utbrutit. [...] Levi, som lanserat formuleringen ”sekt eller massparti” kommer nu antagligen att kunna anklaga er för kupp försök.⁹

I ett nytt brev den 7 april förklarade han att ”den Gamle hoppas fortfarande på att folk ska återhämta sig” och att ”exekutivkommittén vill vänta med att ta ställning mot högern tills den avslöjat sig på egen hand” och tillade att han för sin del var redo att ta öppen strid.¹⁰ Under tiden försökte Thalheimer argumentera mot exekutivkommitténs tvekan och osäkerhet genom att ge en optimistisk bild av läget:

Marsaktionen fungerade som ett stålbad för partiet. Vi lyckades skrämja i väg alla ruttna element. De övriga är isolerade individer. Förmodligen blir det inte många som går över till andra sidan med Paul Levi. [...] Partiet håller på att återhämta sig oerhört snabbt.¹¹

Hur som helst stod det klart att Levis agerande av många uppfattades som en stridshandling. Lenin skulle säga till Clara Zetkin: ”Han slet partiet i stycken.”¹² Attacken utnyttjades av alla som hade ett horn i sidan till honom och som gärna slungade invektiv mot honom. Åtminstone i den frågan rådde ingen tvekan om exekutivkommitténs inställning. Den 26 april

⁶ a.a., ”Leitsätze über die Märzaktion”, *Die Internationale*, n° 4, april 1921, sid. 126.

⁷ a.a.

⁸ *Taktik und Organisation der revolutionären Offensive. Die Lehren der März-Aktion 1921*, sid. 146.

⁹ Brev från Radek till *Zentrale*, 1 april 1921. Levi-arkiven, P 56/2; *Sowjet (Unser Weg)*, n° 8/9, 3 augusti 1921, sid. 249-252.

¹⁰ Brev den 7 april 1921. Levi-arkiven, P 55/2; a.a., sid. 255-257.

¹¹ Brev från Thalheimer till Radek. Levi-arkiven, P 55/1; a.a., sid. 255-257.

¹² C Zetkin, *Souvenirs sur Lénine*. [svenska: [Minnen av Lenin](#)]

publicerade den ett formellt uttalande undertecknat av de främsta namnen; Zinovjev förstås, men även Lenin och Trotskij, Bucharin, Radek, Rosmer ... och Béla Kun. Där hette det bl a:

Beträffande Paul Levis omtalade pamflett råder total enighet. Alla EKKI-medlemmar talade om den med glödande harm. Den allmänna uppfattningen var att Paul Levi är en förrädare. Kamrat Zinovjev förklarade på bolsjevikpartiets och Internationalens exekutivkommittés vägnar följande: ”Det är en avskyvärd lögn att påstå att exekutivkommittén eller dess representanter provocerat fram marsaktionen. Denna ansaga har spridits av kontrarevolutionen i Tyskland och Levi har slutit upp vid dess sida.”¹³

Samtidigt hördes i detta uttalande inte längre något om att marsaktionen varit ett ”ärorikt kapitel”. Exekutivkommittén nöjde sig med att säga att den med tanke på de menings-skiljaktigheter som uppstått i denna fråga ansåg det vara nödvändigt att behandla frågan på Kominterns tredje kongress.¹⁴ Och i exekutivkommitténs resolution om ”fallet Levi” var tonläget lite annorlunda än i själva uttalandet:

Efter en genomläsning av Paul Levis pamflett *Vår väg – Mot kuppmentaliteten* ställer sig Kommunistiska internationalens exekutivkommitté bakom beslutet att utesluta Levi ur VKPD och därmed också ur Kommunistiska internationalen. Även om Paul Levi haft till 90 procent rätt i vad han skriver om marsaktionen skulle det ändå vara korrekt att utesluta honom ur partiet, eftersom hans agerande under rådande omständigheter innebar att han högg partiet i ryggen.¹⁵

Även om Levi uteslutits för disciplinbrott kvarstod den politiska frågan och den skulle avgöras på Tredje världskongressen. Under tiden skulle den stå i centrum för alla kommunist-ledares funderingar. Redan av en artikel som Radek skrivit i Moskva den 10 maj och som publicerades i den kommunistiska pressen internationellt framgick att en kursändring var på gång och att exekutivkommittén inte var redo att ställa sig bakom offensivteorin.

Radek avvisade förvisso Levis anklagelse om att *Zentrale* organiserat en kupp. Arbetarna i mellersta Tyskland hade spontant reagerat på angreppen och försvarat sig mot Hörsings enheter. Vid centralkommitténs möte den 17 mars hade det inte varit tal om annat än ”en reaktion mot regeringens offensiv”:

Att tala om kuppmentalitet innebär bara att högljutt ta avstånd från kommunismens taktiska offensiv och till och med från aktiv defensiv.

Med utgångspunkt i detta kom han med en del kritiska invändningar mot tyska *Zentrale*, som han anklagade för att utan vidare ha övergått från den propagandistiska hållningen under Levi-Däumig till aktiv kamp, för att inte ha ”kontrollerat arbetarna” och ”gett dem möjlighet att agera i ett läge när rörelsen ännu inte hade någon tydlig karaktär” och då ingen klart kunnat säga om det inte varit bättre att nöja sig med en strejk, och slutligen för att ha talat om ”offensiv”, när den aktion man var engagerad inte var något mer än en ”defensiv offensiv”.¹⁶

Ståndpunkterna inom bolsjevikpartiet

Radeks manövrerande och den utveckling som gick att skönja i hans brevväxling sedan början av mars berodde på osäkerheten i Moskva. Marsaktionen hade inträffat samtidigt som Sovjetryssland befann sig mitt i den allvarligaste krisen någonsin. Därigenom kom den att passera rätt obemärkt, till och med för ledande namn som Lenin, som var helt upptagen av de dagliga frågorna och alla sorters ekonomiska och politiska problem. Förmodligen blev Lenin uppmärksam på händelserna först genom Levis brev den 27 mars. Marsaktionen skulle också

¹³ Degras, *a.a.*, band I, sid. 219.

¹⁴ *a.a.*, sid. 219-20.

¹⁵ *Die Rote Fahne*, 4 maj 1921.

¹⁶ *Bulletin communiste*, n° 24, 9 juni 1921., sid. 398-400.

bli den händelse som fick honom att ingripa mest aktivt i det tyska kommunistpartiets inre liv och som fick honom att ge sig in i den största politiska striden någonsin inom Komintern.

På Andra världskongressen hade Lenin visserligen varit en av de mest optimistiska beträffande utsikterna till omedelbart förestående revolutioner i Europa, och man bör hålla i minnet hans meningsskiljaktigheter med Paul Levi om hur partiets uppgifter skulle utformas under denna period. Snart hade emellertid det rysk-polska kriget avslutats utan att någon revolutionär resning inträffat i Polen, vilket som han hade förväntat sig med i motsats till Radek, Trotskij och en del av partiledningen i Polen. Uppsvinget hade börjat ebba ut i Italien, Frankrike och Storbritannien. Från december lät Lenin i sina tal framskynta en mer nyanserad bedömning, han medgav att revolutionen i Europa nog skulle gå långsammare än i Ryssland och att man framför allt inte fick räkna med att den skulle accelerera. Han blandade sig inte i diskussionerna inom Komintern särskilt mycket, men det är känt att han utövade påtryckningar på Zinovjev för att den utvidgade exekutivkommittén inte skulle följa samma linje som Kominterns ”lilla byrå”, som den 21 februari fördömt det tyska initiativet med det öppna brevet som opportunistiskt, samt för att frågan skulle tas upp till diskussion.

All hans politiska uppmärksamhet var då fokuserad på frågor som gällde Sovjetryssland. I mars 1921 inträffade upproret i Kronstadt och samma månad hölls tionde partikongressen då NEP antogs. Man kan utgå från att han ägnade detta större intresse än äventyrligheterna i Tyskland, som skulle komma bara några dagar senare. De båda frågorna var ändå sannolikt sammankopplade, i varje fall såg ledare för det ryska partiet och Komintern som Bucharin och Zinovjev det så och det är troligt att anhängarna till ”offensiven” inom Komintern uppriktigt ansåg att man till varje pris genom att tvinga fram utvecklingen och på konstgjord väg öka takten i revolutionen skulle kunna bryta den isolering, som tvingat bolsjevikerna till den oönskade strategiska reträtten med NEP. Dessvärre är mycket lite känt om den politiska kamp som antagligen pågick inom det ryska kommunistpartiet före mars, förutom att Bucharin ansåg det nödvändigt att ”sporra” massorna för att få till stånd revolutionära explosioner i Europa.¹⁷ Om månaderna efter har vi tillgång till ett vittnesmål av Trotskij, ett utdrag ur ett uttalande vid ett möte med politbyrå 1926:

Vid denna tid fanns det en risk att Kominterns politik skulle utvecklas efter samma linje som marshändelserna i Tyskland 1921. Det vill säga att man på konstlad väg skulle försöka skapa en revolutionär situation – åstadkomma en ”elektrifiering” av proletariatet som en tysk kamrat uttryckte det. [...] Före kongressen beskrev jag mina intryck av marshändelserna i ett brev till kamrat Radek, ett brev som Vladimir Iljitj inte kände till. Med tanke på det svåra läget, och eftersom jag inte kände till Vladimir Iljitjs åsikt, men mycket väl visste att Zinovjev, Bucharin och Radek i stort sett var för den tyska vänstern, uttalade jag mig givetvis inte öppet. Istället skrev jag ett brev (i tesform) till kamrat Radek och bad honom meddela mig sin åsikt. Radek och jag var inte överens. Vladimir Iljitj fick höra talas om detta, och kallade mig till sig och beskrev situationen i Komintern som ytterst hotande. Vi var fullkomligt överens om läget och de problem det medförde.

Efter mötet lät Vladimir Iljitj kalla till sig kamrat Kamenev för att försäkra sig om majoriteten i politbyrå. Eftersom politbyrå bestod av fem medlemmar skulle vi få majoritet om kamrat Kamenev anslöt sig till oss. Vår delegation till Komintern bestod å ena sidan av kamraterna Zinovjev, Bucharin och Radek, och å den andra av Vladimir Iljitj, kamrat Kamenev och jag. I förbigående sagt hade dessa två grupper egna speciella sammanträden. [...] Under de fortsatta diskussionerna om resolutionsförslagen företrädde jag Lenins fraktion, medan Radek representerade Zinovjevs fraktion. [...] Vid denna tidpunkt beskyllde för övrigt kamrat Zinovjev ganska kategoriskt kamrat Radek för att ”förråda” sin fraktion under diskussionerna, det vill säga att han förmodligen gjorde alltför stora eftergifter till oss. [...] Vladimir Iljitj rådgjorde med mig om vad

¹⁷ Trotskij, [Tredje internationalen efter Lenin](#) (avsnittet ”Den tredje kongressen och frågan om revolutionen är permanent...”)

vi skulle göra om kongressen röstade mot oss. Skulle vi underkasta oss en kongress vars beslut kunde vara katastrofala, eller skulle vi inte underkasta oss?¹⁸

De ryska ledarna enades till sist om en kompromiss, som det ryska partiets delegation på kongressen skulle få försvara både mot ultravänstern, tyskar eller andra, och mot representanterna för ”leviterna” i Tyskland, Clara Zetkin, Neumann, Malzahn och Franken, som inbjudits på Lenins uttryckliga begäran.¹⁹

Allt gick emellertid inte som planerat. Thalheimer hade anlät först av alla till Moskva och med sig hade han de teser han själv skrivit och som centralkommittén i Tyskland antagit med 26 röster mot 14. Där hette det bl a:

Kommunistpartiet har, för första gången och på egen hand, lett massorna i kamp, inte på lokal nivå utan i hela Tyskland.²⁰

Det enda det tyska partiet hade att förebrå sig var att ha väntat för länge. Enligt ”teserna” bestod den viktiga lärdomen av marsaktionen i att ...

... om partiet vill fullgöra sitt historiska uppdrag måste det förbli den revolutionära offensiven troget, som utgjorde basen för marsaktionen, och bestämt fortsätta på den vägen.²¹

I själva verket hade oenighet redan börjat uppstå bland de ansvariga för marsaktionen till följd av vad deras politik lett till. Som Arnold Reisberg påpekat började Brandler omedelbart efter marsaktionen, som han i egenskap av ordförande i *Zentrale* tagit på sig hela ansvaret för, att tänka efter en hel del och försöka återgå till politiken med det *Öppna brevet*, som Béla Kun så brutalt satt stopp för. Efter marsaktionen satt Brandler i fängelse och kunde där grunna över lärdomarna av de senaste händelserna, som han själv just börjat omvärdera.²² Den 17 juni skrev han till *Zentrale* med en begäran om att kamraterna skulle fundera över vad Lenin 1917, strax före maktövertagandet, skrivit i sin berömda broschyr *Den annalkande katastrofen och hur den kunde undvikas*. Han ville se konkreta paroller, som omedelbart kunde mobilisera de icke kommunistiska arbetarna, nämnde ”obligatorisk fackanslutning inom industrin, centralisering av alla banker, kontroll av industri, handel och jordbruk av stat och fabrikskommittéer” och avslutade:

Vi måste upphöra med bara agitation. Vi får inte vara det minsta rädda för att vara mindre radikala.²³

Vid ankomsten till Moskva insåg Thalheimer att Brandler sannolikt inte var ensam om att retirera och förstod nog också att KPD:s teser inte hade minsta chans att få ryssarnas gillande.²⁴ Han övergav därför den taktik som godkänts i Berlin och beslutade, tillsammans med Béla Kun, att föreslå ändringar av den ryska delegationens text, som Radek fått i uppdrag att skriva. Denna nya taktik var till en börjad lyckosam: I sin text införde Radek analyser och

¹⁸ Stenografiskt protokoll från politbyråns i det ryska kommunistpartiet sammanträde den 18 mars 1926, sid. 12-13. Ett längre utdrag ur protokollet återges i Trotskijs [Stalins förfalskarskola](#) (se avsnittet ”Kominterns tredje kongress”).

¹⁹ Brandt och Löwenthal, *a.a.*, sid. 167.

²⁰ *Die Rote Fahne*, 10 april 1921.

²¹ *a.a.*

²² H Brandler, *War die Märzaktion ein Bakunisten-Putsch?* (1921); A Reisberg (”*Zur Genesis der Losung Arbeiterregierungs in Deutschland. Das Jahr 1921*”, *BzG*, n° 6, 1965, sid. 1027) påpekar att Brandler om den paroll om allians med Ryssland som förekom 1921 skriver följande: ”Vi är för att störta regeringen och åtminstone bilda en arbetarregering”. sid. 12.

²³ Brandlers brev publicerades av Levi i *Sowjet*, n° 6, 1921, sid. 172-174. A Reisberg, *a.a.*, sid. 1028, påpekar att det program Brandler lade fram var ”en arbetarregerings ekonomiska program”.

²⁴ A Reisberg, ”Ein neuer Brief V I Lenins über die Taktik der K I”, *BzG*, 1965, n° 4, sid. 687.

påpekanden, som bar offensivteorins stämpel – och även det karakteristiska tonfallet hos dess anhängare – med ett oförsonligt fördömande av höger och opportunisterna.²⁵

Lenin korrigerade honom bryskt den 10 juni i ett brev till Zinovjev:

Saken är den att Levi i mycket har rätt politiskt. [...] Thalheimers och Béla Kuns teser är i grunden politiskt felaktiga.

Lenin ansåg att de ändringar Radek gått med på var ”ett typexempel på Béla Kuns och Thalheimers enfald ... och Radeks ivriga medgörlighet”. Eftersom skadorna redan blivit stora lät han sig undslippa en desillusionerad kommentar:

Jag vet inte vad som kan göras. Alltför mycket har förspillts – både tid och arbete.

I grunden tvekade han däremot inte det minsta och i brevet till Zinovjev hette det:

... det vore absurt och skadligt att skriva och tro att propagandans tid skulle vara över och handlingens tid börja. Kommunistiska internationalsen måste bygga sin taktik på ett oavslutligt och systematiskt arbete på att vinna majoriteten av arbetarklassen, i första hand inom de gamla fackföreningarna. [...] Alla som inte förstått hur absolut nödvändig den ”öppna brevvets” taktik är måste uteslutas ur Kommunistiska internationalsen senast en månad efter tredje kongressen. Jag inser nu klart mitt fel när jag röstade på KAPD:s upptagning, det måste rättas till snabbt och i full mån.²⁶

Vad beträffade marsaktionen som sådan hade Lenin, efter att ha läst Brandlers och Levis broschyrer, dragit vissa slutsatser: allt väsen för att försöka framställa den som en ”offensiv aktion” var ren dårskap och de tyska ledarnas verkligt allvarliga misstag hade varit att uppmana till generalstrejk då allt tydde på att regeringen gillrat en fälla. Men denna helt igenom defensiva aktion kunde enligt honom heller inte betraktas som en kupp: genom att tala om kupp hade Levi gjort sig skyldig till ett än större misstag. Det var därför nödvändigt att bestraffa honom, t ex genom att utesluta honom under ett halvår och sedan åter låta honom komma tillbaka om han uppträdde lojalt. Men samtidigt måste dumheterna med offensivteorin begravas en gång för alla.

Kursändring

Vändningen skulle ske snabbt. På det ryska kommunistpartiets konferens låg Radek, som lade fram rapporten om ”uppgifterna för Internationalens tredje kongress”, långt ifrån den linje, som Lenin försvarade vid samma tillfälle: hans analyser verkade hämtade direkt ur de perspektiv på framtiden som man haft sommaren 1920. Som Radek såg det hade den kris som just uppstått i flera kommunistpartier i själva verket sina rötter i ”känslan av att världsrevolutionen drabbats av en tillbakagång”. En uppfattning som han ansåg ligga bakom såväl Serratis analyser som Paul Levis. Men Radek ansåg ju att det inte alls var fråga om någon tillbakagång:

Om vi skulle komma till slutsatsen att revolutionen befinner sig på tillbakagång måste vi avföra kampen för omedelbart maktövertagande från dagordningen.²⁷

I motsats till den tes Levi utvecklade hävdade Radek på den ryska partikonferensen att det 1920 inte inträffat någon tillbakagång för den revolutionära rörelsen, utan att det tvärtom skett en viktig acceleration:

Efter vårt bakslag utanför Warszawa trodde många utländska kapitalister att de kunde dra ett streck över revolutionen. Men det var precis då den så länge förutsedda krisen verkligen inleddes.

²⁵ a.a.

²⁶ ”Bemerkungen zu den Entwürfen der Thesen über die Taktik für den III. Kongress der K. I. Brief an G J Sinowjew”, a.a., sid. 687-691. [Anmärkning till det förslag om teser för Kommunistiska internationalens taktik som förelades tredje kongressen](#)

²⁷ *Bulletin communiste*, n° 28, 7 juli 1921, sid. 464.

Enligt Radek hade åren 1918-1920 inte handlat om något annat än förberedelser. Marsaktionen hade varit alltigenom defensiv, men det positiva med den hade varit att det rört sig om handling. ”Också ett bakslag kan då utgöra ett framsteg”. Det bästa med den hade också varit att visa att ”högern” – Levi och hans kamrater – saboterade partiets agerande:

Först nu har vår tilltro till det tyska partiet verkligen stärkts. [...] Det har visat sig att det partiet är bättre än vi trodde.²⁸

Den slutsats Radek drog var förvånande för att komma ur munnen på någon som samtidigt fördömde ”den vita terror” som drog fram över Tyskland och som betecknade som ett brott att Levi i det sammanhanget gått ut öppet:

Läget i Europa har förändrats till vår fördel [...] tack vare den kommunistiska rörelsens framsteg och utveckling.²⁹

Kontrasten var slående med de teser som Trotskij och Varga skulle lägga fram på världskongressen på uppdrag av exekutivkommittén och som Lenin lyckats få bolsjevikpartiets centralkommitté att gå med på. De utgick i själva verket från konstaterandet att den ekonomiska kris, som utbrutit 1920, avspeglade den djupa krisen för det kapitalistiska systemet och som innebar en reaktion på det fiktiva välstånd som rått under kriget. Men helt avgörande var att uppsplittringen av arbetarnas reaktioner hindrade krisen från att utmynna i revolution. Teserna påminde om etapperna i den stora revolutionära våg som världskriget lett till: ryska revolutionen 1917, revolution i Tyskland och Österrike-Ungern 1918-1919, de franska järnvägsarbetarnas strejk först 1919 och därefter 1920 och samma år generalstrejk i Tyskland mot Kappkuppen, fabriksokupationerna i Norditalien, generalstrejken i Tjeckoslovakien. Och där fanns följande konstaterande:

Denna mäktiga våg lyckades ändå inte störta världskapitalismen, eller ens kapitalismen i Europa. [...] Under det år som förflutit mellan Kommunistiska internationalens andra och tredje kongresser har en hel rad av arbetarklassens resningar och strider slutat med i varje fall delvisa nederlag.³⁰

Kommunistiska internationell måste därför ställa sig frågan om den internationella kapitalismen stabiliserats och om det därför vore nödvändigt att anta en ny taktik utifrån det nya läget. Slutsatsen i rapporten var tveklös:

Det är helt omöjligt att påstå något annat än att proletariatets revolutionära kamp om makten för närvarande kännetecknas av en viss avmattning.³¹

På kongressen fastslog Trotskij:

Förs nu ser och känner vi att vi inte står alldeles nära slutmålet, att ta makten, världsrevolutionen. Då, 1919, trodde vi att det handlade om månader, och nu säger vi att det kanske handlar om år”.³²

Trotskij:s rapport hade en specifik innebörd, i synnerhet som den kom direkt efter Lenins inlägg under de förberedande samtalen. Från första början av kongressen hade de två mest

²⁸ a.a., sid. 465-6

²⁹ a.a., sid. 468.

³⁰ *Bulletin communiste*, n° 29, 14 juli 1921, sid. 480; Trotskij [Tesar till världsläget och Kommunistiska Internationalens uppgifter](#)

³¹ a.a., sid. 312.

³² *Protokoll des III ...*, sid. 90. [Citatet från det stenografiska kongressprotokollet. Vi har här utgått från den engelska versionen av detsamma: [Report on the World Economic Crisis and the New Tasks of the Communist International](#). Talet kom sedan att publiceras i redigerad och utvidgad form, bl a på svenska – se [Rapport om den världsekonomiska krisen och Kommunistiska internationalens nya uppgifter](#). I denna reviderade version finns inte de citerade formuleringarna med, även om andemeningen, att revolutionen inte längre stod omedelbart på dagordningen framgår tydligt.]

ansedda ledarna för bolsjevikpartiet lagt hela sin auktoritet i vågskålen: antagligen var det nödvändigt för att få bukt med blocket av ny och gammal ultravänster.

Utvecklingen på kongressen

Lenins och Trotskij's syften var enkla: det gällde att slå vakt om enigheten i det tyska partiet och inom Komintern, samtidigt som man fick dem till en radikal kursändring. Konkret innebar det att de å ena sidan var redo att godkänna uteslutningen av Paul Levi, fast bara för "disciplinbrott", och därmed undvika att i öppen dager behandla frågan om exekutivkommitténs ansvar för marsaktionen; å andra sidan framhålla denna som "ett steg framåt", samtidigt som man utan att tveka fördömde offensivteorin och ville förhindra alla återfall.

Att förverkliga en sådan plan var inte lätt och gjorde försiktighetsåtgärder och manövrerande nödvändiga. Bara några dagar före öppnandet av kongressen var det heller inte säkert att Lenin och Trotskij skulle lyckas få majoritet för sina uppfattningar på kongressen. Så fort han återkommit till Moskva hade Béla Kun varit flitigt i elden för att få med de utländska delegationerna på offensivteorin. I sina memoarer har Rosmer skildrat hur Kun tog det ena initiativet efter det andra, knöt kontakter, förde samtal, begärde information, lyckades vinna över delegaterna från Belgien och Luxemburg och slöt ett avtal med italienarna som redan stod på hans sida.³³

Lenin inväntade beslutsamt den tyska delegationen, som var 33 man stark.³⁴ De enda som saknades där var Ernst Meyer och Stoecker, som skötte affärerna i Berlin, och Brandler som satt fängslad. Clara Zetkin representerade Kommunistiska kvinnoförbundet, men var egentligen inofficiellt språkrör för oppositionen i Tyskland. På uttrycklig begäran av Lenin hade tre andra ledande namn inom oppositionen, Paul Neumann, Malzahn och Franken, begett sig till Moskva med konsultativ rösträtt på kongressen. Levis vänner hade förberett diskussionerna i Moskva noggrant, samlat ihop en omfattande dokumentation med tidningar, flygblad, protokoll från olika men, vittnesmål av partimedlemmar. Men de skulle anlända tomhänta sedan den preussiska gränspolisens på order av Severing beslagtagit de dossierer som förvarades i Clara Zetkins resväskor.³⁵

Trots denna incident, som underlättade uppgiften för den tyska delegationen, som stod bakom majoriteten inom KPD, skulle den ändå kvickt få sänka målsättningarna. Heckert, som träffade Lenin samtidigt som Rákosi, skulle komma ut helt "förintad" efter detta samtal. De fick bägge två höra att de bara hade dumheter att komma med.³⁶ En första diskussion i all hast skedde på Lenins kontor. Sarkastisk och brutal ville denne att anhängarna av offensivteorin skulle förklara hur arbetarna "hade något att lära av" repression och arbetslöshet. I bestämda ordalag svarade Koenen att "deras magar förser hjärnan med revolutionär energi". Efter det skulle Lenin krydda all sin kritik av tyskarna med följande ironiska kommentar:

³³ Rosmer, [Moskva under Lenin](#) (se avsnittet "Lenin redogör för den nya ekonomiska politiken (NEP) vid Kommunistiska Internationals tredje kongress")

³⁴ På grund av Röda fackföreningsinternationalens möte i Moskva var tyskarna i själva verket ännu mycket fler. Vera Mujbegovic, *a.a.*, sid. 284, not 54, anger antalet tyska delegater i Moskva till ett sextiotal vid denna tid.

³⁵ R Fischer, *a.a.*, sid. 178, hävdar att detta beslagtagnande "givetvis" skedde i "tyst överenskommelse" med Clara Zetkin. En allvarlig anklagelse utan grund. Clara Zetkin hade likafullt gjort ett misstag genom att ta risken att själv transportera sådana dokument, som normalt anförtroddes partiapparaten. Hon motiverade detta inför *Zentrale* den 30 november 1921 med att hon inte varit säker på att detta material verkligen skulle komma till Moskva om inte hon själv tog hand om det. Hon tillade att flera brev och telegram som hon sänt till exekutivkommittén aldrig kommit fram, eller först efter oerhörda förseningar. Vera Mujbegovic, *a.a.*, sid. 315, citerar ur detta protokoll (*IML-ZPA 3/1*, sid. 170) men nämner inget om något svar på detta argument, som sannolikt inte gick att besvara.

³⁶ Heckert, "Mes rencontres avec Lénine", *Lénine tel qu'il fut*, band II, sid. 804.

Men sen är det förstas så att ni hämtar allt sådant från den energi magen förser hjärnan med.³⁷

Vid ett nytt möte gick han än mer hårdhänt fram med delegaterna från majoriteten i Tyskland:

Att det var en provokation var klart som dagen. Men i stället för att mobilisera arbetarmassorna defensivt för att slå tillbaka bourgeoisies attacker och på så sätt visa att ni hade rätten på er sida uppfann ni den här ”offensivteori”, en absurd teori som ger polismyndigheterna och reaktionärerna möjlighet att framställa er som de som startat den aggression som man måste försvara folket mot.³⁸

Lenin gick till skarpt angrepp på Béla Kun som han översållade med hånfulla tillmälen för vad han betecknade som ”kunerier” och förlöjligade vad han kallade de ”teoreriska, historiska och litterära påhitt” anhängarna av offensivteorin ägnade sig åt. Han avkunnade en obeveklig dom över dem: ”Är det för resten en teori? Nej inte alls, det är en illusion, romantik, ren romantik.”³⁹

Heckert har vittnat om den förvirring och den harm som uppstod bland delegaterna från den tyska majoriteten efter att ha blivit överrumplade av Lenins offensiv och blivit öppet utskälda inför övriga delegationer, hjälplösa offer för åtlöje. Han uppgav att Frölich beklagat sig över Lenins förfärliga ”småaktighet” och antagligen var han inte den ende.⁴⁰ Lenin var också helt på det klara med att han måste krossa alla försök av offensivteorins anhängare utan att samtidigt ge upphov till onödigt hätskhet. Under sina samtal med Clara Zetkin, med Trotskij närvarande, sade han att ”om kongressen vrider om nacken på denna eländiga offensivteori” måste han ändå hålla sig väl med anhängarna till den och ”ge dem några smulor”⁴¹ – vilket innebar att Clara Zetkin och hennes vänner skulle få nöja sig med en kompromiss.

En sådan kompromiss innebar givetvis att bestraffningsåtgärderna mot Levi kvarstod. Och Lenin förklarade för sin samtalspartner att de, enligt hans uppfattning, var nödvändiga:

Han kritiserade inte utan var ensidig, överdrev och var till och med elak. Han gav ingenting som partiet kunde vända sig till. Han har ingen känsla av solidaritet med partiet. Och det är detta som har gjort basmedlemmarna så arga, och gjort dem blinda och döva för den stora andel sanning som finns i Levis kritik, speciellt hans riktiga politiska principer.⁴²

Levi hade själv äventyrat sina möjligheter att kunna övertyga partiet:

På så sätt uppstod en känsla – även bland kamrater utanför Tyskland – där debatten om broschyren och om Levi själv blev det enda ämnet i hans argument, istället för ”offensivteorins” och ”vänsteristernas” felaktiga teori och dåliga praktik. De har Paul Levi att tacka för att de hittills klarat sig så bra, alldeles för bra. Paul Levi är sin egen värsta fiende.⁴³

Även om större delen av debatten ägde rum bakom lyckta dörrar, på Lenins kontor eller under långa utskottssammanträden, skulle den ändå med nödvändighet komma upp på plenarsammanträdena och utvecklingen där riskerade att leda till bekymmer. Den mötesordning som antagits gjorde sitt bästa för att undvika allt sådant. Det var därför som det bestämdes att Zinovjev, som i egenskap av ordförande för Komintern skulle presentera verksamhets-

³⁷ a.a.

³⁸ a.a.

³⁹ Rosmer, [Moskva under Lenin](#) (sid. 11)

⁴⁰ Heckert, a.a., sid. 805. Kolarov har talat om en ganska häftig sammandrabbning mellan Lenin och Béla Kan vid exekutivkommitténs möte den 17 juni. Se ”V i Lenin na III Kongresse Kommunistitcheskogo Internationella”, *Voprosy Istorii*, n° 2, 1960, sid. 189-191.

⁴¹ Zetkin, a.a. I Clara Zetkins ”memoarer”, som utkom efter nederlaget för Trotskij och oppositionen 1924, nämns inget om att Trotskij varit närvarande under dessa samtal. Men i de brev Clara Zetkin skickade till Levi vid denna tid uppges detta, *Levi-arkiven*, P 113/18. I övrigt återger ”memoarerna” exakt den skildring som gjordes direkt vid detta tillfälle.

⁴² a.a.

⁴³ a.a.

berättelsen, inte fick tala om marsaktionen som sådan. Han bedömdes antagligen vara alltför komprometterad av sina nära relationer med Béla Kun och av det sätt han på vilket han hade skyddat anhängarna av offensivteorin. Han skulle få nöja sig med att för kongressen förklara hur exekutivkommittén kommit fram till sin bedömning av den:

Vi är alla helt överens med vad Brandler skrivit: det var ingen offensiv, utan kort och gott en defensiv strid. Fienden överrumplade oss. [...] Många misstag gjordes, många organisatoriska svagheter uppdagades. Våra kamrater i tyska *Zentrale* har inte dolt dessa misstag: de vill rätta till dem. *Frågan om vi ska betrakta dessa strider som ett steg framåt, som en episod på den tyska arbetarklassens mödosamma väg framåt, eller om vi ska betrakta dem som en kupp.* Exekutivkommittén anser *inte att marsaktionen var någon kupp.* Det är fånigt att tala om kupp när en halv miljon arbetare gått ut i strid. [...] Vi måste klart och tydligt tala om vilka misstagen var och dra lärdom av dem. Vi döljer ingenting, vi ägnar oss varken åt politik förbehållen några få eller åt hemlig diplomati. Vi anser att det tyska partiet i det stora hela inte har någon anledning att skämmas över denna kamp, snarare tvärtom.⁴⁴

Förutom denna tämligen svepande replik på Levis argument – och ändå hade Zinovjev fått tillgång till en lång text där Levi protesterade mot sin utslutning, och som han varken läste upp eller ens nämnde existensen av under kongressen⁴⁵ – sade Kominterns ordförande inte ett ord om marsaktionen. Däremot avslutades diskussionen om hans rapport med att kongressen tog ställning till en allmän resolution, där ett stycke godkände de bestraffningsåtgärder exekutivkommittén vidtagit under det gångna året. Detta sätt att avgöra fallet Levi, utan ha en grundlig diskussion, ledde till upprörda protester från den tyska minoriteten. I talarstolen gjorde Clara Zetkin processen kort med detta tillvägagångssätt:

Enligt min uppfattning är fallet Levi inte först och främst en disciplinfråga, det är framför allt och i grunden en politisk fråga. Det går inte att bedöma på korrekt sätt, det går inte att på ett korrekt sätt ta ställning till det annat än som en del av en värdering av det politiska läget, därför anser jag att det inte går att behandla det ordentligt annat än inom ramen för våra diskussioner om det kommunistiska partiets taktik och då framför allt diskussionerna om marsaktionen. [...] Om nu Paul Levi ska bestraffas hårt för sin kritik av marsaktionen och för det oomtvistliga fel han då gjorde sig skyldig till, vilket straff förtjänar då inte de som själva gjorde sig skyldiga till de verkliga misstagen? Den kuppmentalitet som vi fördömt handlade inte om att massorna gick ut i strid. [...] Den återfanns i huvudena på *Zentrale* och det sätt den ledde massorna på i kampen.⁴⁶

Radek kom in på marsaktionen under debatten om taktiken.⁴⁷ På så sätt uttrycktes exekutivkommitténs vilja att undvika att blicka tillbaka, samtidigt som den till varje pris ville lägga betoningen på tydlighet om framtiden. Han var hård mot tyska *Zentrale*, som han konstaterade hade överrumplats av Hörsings offensiv och till råga på allt inte begripit att den på ett effektivt sätt måste organisera en solidaritetsaktion med gruvarbetarna i Mansfeld, utan att för den skull hemlighålla för dem att de inte hade någon möjlighet att segra. Man hade förvärrat det hela genom att obetänksamt den 24 mars komma med parollen om generalstrejk, något som inte på något sätt kunde reparera tidigare misstag, utan i stället avslöjat partiets svaghet. Än värre var att *Zentrale* i stället för att uppriktigt medge att man tagit miste gått in för att till varje pris rättfärdiga offensivteorin. Radek släppte loss hela sin bitskhet mot de tyska ledarna, men avslutade i likhet med Zinovjev att det trots allt var oförlåtligt att beteckna marsaktionen som en kupp och att den i stället tveklöst utgjort ”ett steg framåt”.⁴⁸

⁴⁴ *Protokoll des III ...*, sid. 184-185. Kursiverat i texten.

⁴⁵ Levi-arkiven, P 7/1.

⁴⁶ *Protokoll des III ...*, sid. 295-298. [Talet, som hölls 27 juni, finns i engelsk översättning: [Speech in Discussion of Executive Committee Report,](#)]

⁴⁷ *a.a.*, sid. 455-484.

⁴⁸ *a.a.*, sid. 472. [Engelsk version av talet, som hölls 30/6: [Tactics and Strategy](#)]

Oavsett vad Kominterns ledning tänkt sig var det omöjligt att undvika att diskussionen kom in på obehagliga och icke önskvärda aspekter. Diskussionen bland tyskarna efter Radeks rapport blev en veritabel uppvisning i att hänga ut den smutsiga byken och där Friesland, Heckert och Thälmann var de som gick allra längst. Radek och Zetkin anklagade varandra för att skriftligt ha bidragit till offensivteorin, som båda nu fördömde så brutalt.⁴⁹ Ingen av de grundfrågor togs upp som rörde exekutivkommitténs sätt att fungera och dess relationer med *Zentrale*. Béla Kun satt tyst förutom när han harmset påminde om att han tillhörde den ”så kallade vänstern”.⁵⁰ Och åter skulle det vara gamla Clara som skulle sätta saker och ting på sin plats. Hon pekade direkt ut Radek:

Det finns många här som stått för ett obeslutsamt, tvekande och ofta ombytligt agerande.⁵¹

Hon tog också upp frågan om – som, sade hon, ”man måste återkomma till” – exekutivkommitténs representanter och med en klar anspelning på Béla Kun, fast utan att namnge honom. Hon sade:

Det kvarstår en fråga som vi pekat på i våra analyser av marsaktionen: under alla omständigheter bär exekutivkommitténs representant ett stort ansvar för det sätt marsaktionen genomfördes på, exekutivkommitténs representant bär en stor del av skulden för de felaktiga parollerna, för de felaktiga ställningstaganden partiet, eller snarare dess *Zentrale*, gjorde. Och detta vet ingen bättre än kamrat Radek själv.⁵²

Efter att på detta vis ha utpekats, protesterade Radek omedelbart och ropade från sin plats att han inte varit i Tyskland vid denna tidpunkt. Men han fick snabbt betalt för detta när hans debattmotståndare replikerade:

För några dagar sedan förklarade ni i vittnens närvaro att ni så snart ni blivit informerad sagt till exekutivkommitténs representant att den paroll han lanserat – och nu vill jag inte använda det allt annat än välartade ord ni använde er av, utan det mer oskyldiga, att den var idiotisk.⁵³

Clara Zetkin försvarade också Levi, som hon medgav hade gjort sig skyldig till ett disciplinbrott. Hon krävde bara att han skulle behandlas på samma sätt som Zinovjev och Kamenev, i en liknande situationen, blivit behandlade på 1917.⁵⁴ En obehaglig påminnelse för de berörda, men helt klart hälsosam för kongressen, om hur den som nu blivit Internationals ordförande betett sig strax före Oktoberrevolutionen och som nu gick i spetsen när det gällde att anklaga Levi för att ha brutit mot disciplinen!

Den verkliga politiska striden utbröt först när delegaterna från den tyska majoriteten förklarade att de, samtidigt som de ställde sig bakom de teser som lagts fram, ville komma med några ändringsförslag som också stöddes av de österrikiska och italienska delegaterna. Detta var förstasättande av den inledande kompromissen. De motiverade sin hållning med att Trotskij i sin rapport gett teserna ”en högerinriktad tolkning”, som de ville korrigera.⁵⁵ Polacken Michalak gav en vink om de diskussioner som förts i korridorerna genom att från talarstolen säga:

Många kamrater har sagt att Lenin gått till höger, och Trotskij också.⁵⁶

Heckert angrep Lenin och levererade ett engagerat försvarstal för marsaktionen.⁵⁷ I samma anda gick Thälmann till attack mot Trotskij.⁵⁸ Och italienaren Terracini förklarade överlägset

⁴⁹ a.a., sid. 466 och 599-600.

⁵⁰ a.a., sid. 651.

⁵¹ a.a., sid. 279.

⁵² a.a., sid. 297. [Engelsk översättning av talet 27/6: [Speech in Discussion of Executive Committee Report](#)]

⁵³ a.a.

⁵⁴ a.a., sid. 292 och 298.

⁵⁵ a.a., sid. 671.

⁵⁶ a.a., sid. 522.

att det inte var ett partis litenhet som gjorde det odugligt att genomföra revolutionen, något som han ansåg framgick av exemplet med bolsjevikpartiet 1917.⁵⁹

Då inledde Lenin sitt motangrepp, riktat lika mycket mot ultravänstern inom Komintern som KAPD:s delegater. De senare hade anlånt med en imponerande delegation i det klara syftet att bilda en internationell tendens och hade systematiskt blandat sig i alla frågor som rörde dagordningen och haft mängder av kontakter med andra delegater, som de försett med en förkortad version av det egna partiets historia.⁶⁰ Så fort tillfälle gavs återkom de till sin anti-parlamentariska refräng, sitt avståndstagande från aktivt arbete i fackföreningarna och sin kritik av ”den oerhörda centralismen” inom Komintern och kommunistpartierna. Strax före Terracinis framträdande gick Appel i sitt inlägg mot Radeks rapport till våldsamt angrepp på VKPD:s öppna brev, som han förklarade vara opportunistiskt rakt igenom.⁶¹ Lenin replikerade på Terracini med att förklara att det i dennes ändringsförslag ”finns varken marxism, politisk erfarenhet eller argumentation”. Som svar på angreppen från KAPD:s representant sade han:

Liknande åsikter har jag till mitt största beklagande och min djupaste skam redan hört på privat väg. Då man efter en så långvarig diskussion påstår att ”Öppet brev” vore opportunistiskt, så är det en skam och en skymf. [...] ”Öppet brev” är en politisk mönsteråtgärd. Så heter det i våra teser. Och det måste vi ovillkorligen vidhålla. Det är ett mönster eftersom det är det första steget i en praktisk metod att kring sig samla arbetarklassens majoritet. Den som inte förstår att vi i Europa – där nästan alla proletärer är organiserade – måste erövra arbetarklassens majoritet, han är förlorad för den kommunistiska rörelsen, han kan aldrig lära sig någonting, ifall han ännu inte lärt sig detta under tre år av en stor revolution.⁶²

Därefter tog han sig an Terracini, och via denne alla vänsterister som åberopade sig på bolsjevikernas exempel till stöd för sina analyser:

Det är inte mycket kamrat Terracini har förstått av den ryska revolutionen. I Ryssland utgjorde vi ett litet parti, men vi hade dessutom även majoriteten av hela landets arbetar- och bonde-deputeradesovjeter med oss. Har ni någonting liknande? Vi hade nästan halva armén, som då uppgick till minst 10 miljoner man, på vår sida. [...] Om kamrat Terracinis åsikter dessutom delas av tre delegationer, står inte allt rätt till inom internationalen. Då måste vi säga: ”Stopp! Till beslutsam kamp! Annars är Kommunistiska internationalen förlorat.”⁶³

Även Trotskij avvisade kategoriskt ändringsförslagen:

Allt detta ger intryck av att medlemmarna i den tyska delegationen fortfarande närmar sig frågan som om den till varje pris måste försvaras, men inte studeras eller analyseras. [...] Det är vår plikt att klart och exakt säga till de tyska arbetarna att vi anser att offensivteorin är en stor fara. Och tillämpningen av den det allra största politiska brott. [...] Ni har brutit med opportunisterna och går framåt, men se er omkring: det finns inte bara opportunisterna i världen, utan också klasser.⁶⁴

I enlighet med sin överenskommelse med Lenin före kongressen förklarade han att han inte tänkte gå längre i eftergifter åt ”vänstern”, teserna i sig utgjorde yttersta gränsen för vad han kunde gå med på:

⁵⁷ a.a., sid. 528-543.

⁵⁸ a.a., sid. 633-638.

⁵⁹ a.a., sid. 505.

⁶⁰ Bock, a.a., sid. 259-260.

⁶¹ *Protokoll des III ...*, sid. 485-497. (Appel figurerar där under pseudonymen Hempel).

⁶² a.a., sid. 511. Lenin: [Kommunistiska Internationals tredje kongress](#)

⁶³ a.a., sid. 512.

⁶⁴ a.a., sid. 643, 646, 650. Trotskij, [Tal om kamrat Radeks rapport om ”Kominterns taktik” vid den tredje kongressen](#)

vi hävdar att teserna enligt vår uppfattning utgör en kompromiss, en eftergift till vänsterströmningen [...] vi anser att dessa teser är den största eftergift vi kan göra till den strömning som här företräds av många kamrater, inklusive kamrat Thälmann.⁶⁵

Hans hot om att slåss till det yttersta om Lenin och han hamnade i minoritet innebar att attackerna avtog. Alla motioner som hade något med marsaktionen att göra antogs enhälligt. Lenin och Trotskij kunde känna det som att de räddat Internationalesen och på samma gång bidragit till att reparera en del av de skador som exekutivkommittén åsamkat det tyska partiet. Det blev Trotskij som fick uppdraget att peka på omfattningen av den historiska fråga som behandlats i sin rapport i samband med Kommunistiska ungdomsinternationalens kongress:

Som revolutionära kämpar är vi övertygade – och objektiva fakta bekräftar det – att vi som arbetare, att vi som Kommunistiska internationalesen, inte bara kommer att rädda vår civilisation, en urgammal produkt av hundratals generationer, utan också kommer att lyfta upp den till mycket högre utvecklingsnivåer. Men ur rent teoretisk synvinkel är det inte uteslutet att borgarklassen, beväpnad med sin statsapparat och alla sina hopsamlade erfarenheter, kan fortsätta att kämpa mot revolutionen tills den har sugit ur den moderna civilisationen hela dess livskraft, tills den har slungat ner den moderna människan i ett tillstånd av sammanbrott och förfall för lång tid framåt.⁶⁶

Kominterns tredje kongress uppmanade alla kommunistpartier att orientera sig mot massorna, att vinna massorna för kommunismen, för att därigenom, i en mer eller mindre avlägsen framtid, under den annalkande krisen, kunna trygga en seger för revolutionen och upprätta proletariats diktatur. Detta var, enligt Lenin och Trotskij, förutsättningen för att socialismen skulle segra över barbariet.

Det går emellertid ändå inte att komma förbi frågan om hur förenligt bildandet av Röda fackföreningsinternationalen, som inledde sin första kongress den 3 juli, var med den nya analysen av läget. Beslut att bilda en sådan hade fattats på Kominterns andra kongress och hade, om man får tro Rosmer, som var en av grundarna, till syfte att ”i en international ena de fackföreningsorganisationer som redan var på väg att ansluta sig blockvis och de minoriteter inom de reformistiska fackföreningarna som var grupperade efter anslutningsprincipen”.⁶⁷

Viljan att inifrån krossa den hegemoni som utövades av ledarna för den fackliga internationalen i Amsterdam kombinerades med viljan att upprätta en ny facklig pol med revolutionär inriktning. Den kinkiga taktiska balansgången som en sådan inriktning krävde var kanske i själva verket alltför komplex för att kunna begripas och omfattas av alla anhängare till Kommunistiska internationalesen. Enligt Rosmer var kongressen illa förberedd och hamnade i besvärliga diskussioner som nästan helt fokuserades på förhållandet mellan Röda fackföreningsinternationalen och Komintern. Slutresolutionen förklarade det som ”ytterst önskvärt” med ett ”organiskt samband” mellan parti och fackförening, något som skulle bli till ammunition för ledarna för de reformistiska fackföreningsledarna mot de revolutionära minoriteterna, som anklagades för att ”agera på order av partiet”. Att den också underställde sig de 21 villkoren gav också reformisterna möjlighet att framställa ”leninismen” som oförsonlig motståndare till ”fackligt oberoende”. Och det var en princip som arbetarna i många utvecklade länder, inklusive revolutionärerna, bestämt ville slå vakt om.

Ett söndertrasat parti

Kominterns tredje kongress antog en speciell resolution om läget i det tyska partiet. På möten vid sidan av de ordinarie sammanträdena enades exekutivkommittén och delegaterna från de båda tendenserna om ett ”fredsavtal”. I resolutionen uttrycktes en önskan om att det skulle

⁶⁵ a.a., sid. 638.

⁶⁶ Talet är återgivet i samlingen *Kommunistiska internationalesens fem första år: Rapport om ”balansräkningen” över Kommunistiska internationalesens tredje kongress*

⁶⁷ Rosmer, a.a.

respekteras av båda parter för att förhindra ”upplösning” och ”fraktionsverksamhet”, ”de två största hoten för rörelsen”.

Sanningen att säga hade motsättningarna på kongressen mellan tyskarna visat på allvaret i de sprickor, som marsaktionen omvandlat till djupa klyftor, fientligheten, för att inte säga hatet, på det personliga planet och de fraktionsmanövrer som var partiets vardagsmat. Från talarstolen hade Paul Neumann läst upp ett telegram, som Thalheimer skickat från Moskva till de medlemmar av *Zentrale* som stannat kvar i Berlin. Det gick ut på att man ”till varje pris” måste förhindra att medlemmar av minoriteten som Otto Brass och Anna Geyer kunde ta sig till Moskva, ”för att det inte skulle framstå som att den hade någon kraft bakom sig”.⁶⁸ Thalheimer kom med grumligen förklaringar och uppenbarligen försökte ingen ta reda på hur Paul Neumann lyckats komma över texten till ett telegram, som inte var adresserat till honom.⁶⁹ Samme Neumann anklagade för övrigt Koenen – som förnekade detta av alla krafter – att ha känt till innehållet i telegrammet och sedan ändå, på begäran av Zinovjev, godkänt att det skickades ett till telegram med begäran om att de båda anhängarna av minoriteten skulle komma till Moskva.⁷⁰

Men andra, och än mer besvärliga, motsättningar skulle visa sig. Från talarstolen förklarade Paul Neumann:

Jag är en riktig proletär, jag också, och inte någon av dessa som fifflar med teser, vi har gott om sådana i Berlin och en av de främsta av dem, kamrat Maslow, finns bland oss här.⁷¹

När Malzahn sade att Neumann och han var medlemmar av allmänna fackliga kommissionen och där representerade metallarbetarfacket blev han avbruten av ett sarkastiskt: ”Det är typiskt!”⁷² Radek avbröt honom också och frågade vad han gjort i januari 1919. Han svarade: ”Jag satt i aktionskommittén och sen i fängelse”⁷³, som han sedan lyckades fly ur. Radek anklagade också Levi för att ha hållit sig undan i farans stund. Heckert anklagade Clara Zetkin för att ha ”deserterat” från Spartakus i början av 1919.⁷⁴ I korridorerna talade man om att Malzahn och Neumann saboterat strejken i Berlin⁷⁵, att Bernhard Düwell och Richard Müller öppet bekämpat den.⁷⁶ Om dessa anklagelser gjorde Malzahn ett tillrättaläggande beträffande honom själv och Neumann, och det han sagt intygades av Friesland, som ju ändå var en politisk motståndare.⁷⁷ Clara Zetkin svarade Heckert med en redogörelse för sina relationer med det unga kommunistpartiet, som hon stått vid sidan av efter ett beslut av den *Zentrale* som då leddes av Jogiches.⁷⁸ Hon påminde Radek om, en omisskännlig specialist på slag under bältet, att frikårerna satt ett pris på Levis huvud.⁷⁹ I den tidning som gavs ut under

⁶⁸ *Protokoll des III ...*, sid. 582.

⁶⁹ *a.a.* sid. 594-5

⁷⁰ *a.a.* sid. 582.

⁷¹ *a.a.* sid. 585.

⁷² *a.a.* sid. 551.

⁷³ *a.a.* sid. 555.

⁷⁴ *a.a.* sid. 541.

⁷⁵ Tjugofem år senare skrev Ruth Fischer, *Stalin and German Communism*, sid. 176, än en gång: ”Några vänner till Levi – aktiva inom metallfacket i Berlin som Paul (*sic*) Malzahn och Paul Neumann – hade åkt runt bland fabrikerna i staden och uppmanat arbetarna att inte gå ut i strejk till stöd för de strejkande i Mansfeld. Partiet blev utom sig av vrede och krävde omedelbar uteslutning av Levi och de andra strejkbrytarna.” På mötet den 7 april, *Levi-arkiven*, P 83/9, sid. 19, hade emellertid partiets ordförande, Brandler, i en deklARATION till centralkommittén redan demeterat dessa rykten, som han ansåg vara förtal mot Malzahn, Neumann och Eckert, vilka uppträtt som disciplinerade partimedlemmar.

⁷⁶ I samma inlägg lämnade Brandler frågan öppen om hur Fritz Wolff, som skulle bli utesluten, och Richard Müller agerat.

⁷⁷ *Protokoll des III ...*, sid. 556.

⁷⁸ *a.a.*, sid. 668.

⁷⁹ *a.a.*, sid. 296.

kongressen publicerade Richard Müller en indignerad dementi om ryktena om hans insatser under strejken.⁸⁰ Malzahn gick till angrepp på intellektuella, som han betecknade som ”strejkbrytare med pennor”⁸¹ och Thalheimer, Frölich och Friesland som ”sådana som klyver hårstrån i fyra delar” och att de led av ”sjuklig besatthet”.⁸² Radek gjorde sig lustig över Pannekoek genom att tala om folk som på grund av sitt intresse för stjärnorna var blinda för de verkliga arbetarna.⁸³ Heckert och Rákosi använde uttrycket ”Herr Doktor Levi”. Dessa obehärskade utfall från olika håll var exempel på det hat som nu skilde de båda grupperna åt.

Lenin och partiets enhet

Enheten inom partiet var likafullt ett av Lenins mål. Under hela kongressen försökte han lugna stämningarna, hitta sätt till närmanden och dämpa upphetsade känslor. På sitt direkta sätt framförde han detta till Clara Zetkin:

En gång skrev du att vi ryssar borde lära oss att förstå psykologin i väst lite grann och inte kasta alla våra hårda och barska metoder på folk med en gång. Jag tog notis om det, log Lenin belåtet.⁸⁴

Dagen efter att Heckert riktat våldsamma attacker mot Clara Zetkin lyckades Lenin ändå, av just detta skäl, övertyga honom om att det var han, Heckert, som skulle framföra Internationals hyllning till Clara Zetkin på hennes 64-årsdag.⁸⁵ Beträffande fallet Levi visade han sig mer återhållsam under kongressen och undvek att uttala sig kategoriskt. Men han hade en plan. Till Clara Zetkin sade han:

Du vet hur högt jag skattar Paul Levi och hans förmåga. [...] Under de värsta förföljelserna visade han sig vara lojal, modig, klipsk, osjälvisk. Trots att jag var medveten om en viss kyla i hans inställning till arbetarna trodde jag att han hade fasta band till proletariatet. Men han hade en attityd i stil med ”var snäll och håll er undan”. Jag har haft mina tvivel om honom sedan hans broschyr kom ut. Jag är rädd för att det finns en stark benägenhet till isolering och självtillräcklighet hos honom, och något av litterär fåfänga.⁸⁶

Då Clara Zetkin försvarat Levi med att tala om hans ”goda avsikter” svarade Lenin:

Men du känner säkert till att vi inom politiken inte bryr oss om avsikter, utan resultat. [...] Kongressen kommer att fördöma Paul Levi, kommer att vara hård mot honom. Det är oundvikligt. Men fördömandet sker bara på grund av disciplinbrott, inte på grund av hans grundläggande politiska principer. Hur skulle det vara möjligt just när dessa principer kommer att erkännas som riktiga? Vägen står öppen för Paul Levi att hitta tillbaka till oss [...] Han har sin politiska framtid i sina egna händer. Han måste lyda kongressens beslut som en disciplinerad kommunist, och försvinna från det politiska livet ett tag. [...] Han kommer att återvända till oss med djupare kunskaper, bestämda principer och som en bättre, klokare partiledare. Vi får inte förlora Levi. För hans egen skull och för vår sak. Vi har inte något överflöd av talanger och måste behålla så mycket av dem som möjligt. [...] Om Levi underkastar sig disciplinen, uppför sig bra – han kan till exempel skriva anonymt i partipressen, eller skriva några broschyrer – då kommer jag inom tre till fyra månader skriva ett öppet brev och kräva att han ska få återinträda.⁸⁷

För Lenin var huvudfrågan att ”förstå hur man ska kunna vinna över massorna”. Och för Clara Zetkin upprepade han:

⁸⁰ Moskva, 30 juni 1921.

⁸¹ *Protokoll des III ...*, sid. 555.

⁸² *a.a.*, sid. 556.

⁸³ *a.a.*, sid. 444.

⁸⁴ Zetkin *a.a.*

⁸⁵ *Protokoll des III ...*, sid. 741-746.

⁸⁶ Zetkin *a.a.*

⁸⁷ C Zetkin, *a.a.*, se brevet till Zinovjev den 10 juni 1921, i slutet av avsnittet ”Ståndpunkterna inom bolsjevikpartiet” ovan.

Vi är inte Xerxes, som plågade havet med kedjor.⁸⁸

Enligt Lenin gick det efter vad som hänt åren 1917-1921 längre att tro att ...:

världsrevolutionen kommer att fortsätta med samma stormiga fart, att vi kommer att bäras fram av en andra revolutionär våg och att det bara beror på partiet och dess aktioner för att vår sak ska segra. [...] Det är naturligtvis lätt att ”göra” revolutionen till ”partiets egen ärofulla uppgift” utan massorna, på pappret och i kongressalen, i en atmosfär fri från objektiva förhållanden. Men det är inte en revolutionär utan en helt igenom kälkborgerlig uppfattning.⁸⁹

Han gav Clara Zetkin några råd om hur det tyska kommunistpartiet borde byggas upp och att man måste tänka på att få personer i olika åldrar och med olika erfarenheter att samverka:

Du måste vara bestämd mot de unga kamraterna som ännu inte har någon djupgående teoretisk kunskap eller praktiska erfarenheter, och på samma gång måste du vara mycket tålmodig med dem. [...] Det är speciellt viktigt för dig att hjälpa de duktiga kamrater inom era led som redan har erövat sina sporrar inom arbetarrörelsen [...] Du måste ha tålamod med dem också och inte tro att ”kommunismens renhet” hotas och går förlorad om de då och då saknar det kommunistiska tänkandets klara och skarpa formuleringar. [...] Tänk alltid på massorna Clara, så kommer ni att komma fram till revolutionen precis som vi gjorde: med massorna, genom massorna.⁹⁰

Innan de skildes åt gjorde han följande sammanfattning:

Lär, lär, lär! Handla, handla, handla! Att vara redo, synnerligen och fullständigt redo, för att helt och fullt, medvetet och med alla våra krafter, kunna utnyttja nästa revolutionära våg. Det är vår uppgift. Oförtröttlig partiagitation och partipropaganda som når sin höjdpunkt i partiaktioner, men aktioner som inte har några illusioner om att kunna ta massaktionernas plats. Hur arbetade vi bolsjeviker bland massorna innan vi kunde säga till oss själva: ”Vi har kommit så här långt! Därför – till massorna! Erövra massorna som en förberedelse för att erövra makten.”⁹¹

Vid en läsning av dessa rader framgår det klart vilken avgrund som skilde Lenin inte bara från de personer som vid denna tid ledde det tyska partiet, utan till och med hans allra närmaste medarbetare, t ex en Zinovjev eller en Radek. Förmodligen har vi där en av nycklarna för att kunna förstå hans agerande på Kominterns tredje kongress, hans insikt under dessa år om hur livsavgörande det var att ta hänsyn till det mänskliga materiel han hade runt omkring sig och även den klyfta som skilde erfarenheten och de politiska insikterna hos de ryska kadrer, som han oförtrutet skolat under en oavbruten decennielång kamp, och de personer som i Väst-europa tog sina första steg på att lära sig bolsjevismen medan de ledde nya kommunistpartier. Det var också på tredje världskongressen som man antog, efter tysken Wilhelm Koenens rapport, en detaljerad resolution om kommunistpartiernas struktur, deras metoder och hur de skulle agera. På Kominterns fjärde kongress skulle Lenin säga följande:

Resolutionen är utmärkt, men den är rysk nästan heltigenom, dvs allt är hämtat från ryska förhållanden. Häri består dess goda sida men även dess svaghet. Svaghet därför att jag är övertygad om att knappast en enda utlänning kan läsa igenom den – jag har på nytt läst igenom resolutionen innan jag säger detta. För det första är den alltför lång, den innehåller 50 paragrafer eller mer. Sådana saker kan utlänningar vanligen inte läsa igenom. För det andra begriper ingen utlänning den, även om han läser igenom den, just därför att den är alltför rysk. Inte därför att den är skriven på ryska – den är utmärkt översatt till alla språk – men den är helt genomsyrad av rysk anda. Och för det tredje kan ingen utlänning genomföra den, även om en och annan undantagsvis skulle begripa den. [...] Jag har fått intrycket att vi gjorde ett stort fel med denna resolution, nämligen att vi själva för oss skar av vägen till vidare framgång. Resolutionen är som jag redan sagt utmärkt författad, jag skriver under alla dess 50 eller fler paragrafer. Men vi förstod inte hur vi skulle

⁸⁸ C Zetkin, *a.a.*

⁸⁹ C Zetkin, *a.a.*

⁹⁰ C Zetkin, *a.a.*

⁹¹ C Zetkin, *a.a.*

närma oss utlänningarna med våra ryska erfarenheter. Allt som sägs i resolutionen har förblivit en död bokstav. Och om vi inte begriper detta, kan vi inte gå vidare.⁹²

Detta var Lenins sista inlägg om en International, som inte gått framåt och som inte skulle göra det heller. Ingen historiker, ingen sovjetexpert har kommit med någon annan förklaring till misslyckandet än den som Lenin själv gav 1922. Den förebådade de svårigheter det tyska kommunistpartiet skulle ställas inför när man inte längre hade tillgång till den man som redan 1921 skyddat det lika mycket mot dess egna misstag som mot de som exekutivkommitténs utsända svarade för.

Lästips

P Broué: [Tyskland 1921: Marsaktionen](#) (artikel från 1964 – inledningen innehåller ytterligare lästips).

Broués bok om *Den tyska revolutionen* baseras på hans doktorsavhandling. Följande är hans egen presentation av denna: [Spartakism, bolsjevism och ultravänsterism inför den proletära revolutionens problem i Tyskland](#)

E H Carr: [Kommunistiska internationalen 1920-22](#).

Fernando Claudín: [Krisen i den kommunistiska rörelsen, band 1](#) ("Det tyska exemplet")

Under Marsaktionen tillgreps attentat och andra aktioner som brukar hänföras till kategorierna terror/terrorism. I det sammanhanget kan det vara intressant att ta del av hur Marx och Engels såg på terror och dess roll i den revolutionära kampen – se [Hal Draper: Marx och Engels om "terrorism"](#).

Tidsdokument:

Kominterns 3:e kongress kommenterade Marsaktionen kortfattat (men tyvärr på ett överflätande sätt) i avsnittet "VII Marsaktionens lärdomar" i "Teser över taktiken" – se dokumentsamlingen [Kominterns tredje kongress](#).

Broué citerar rikligt ur protokollen från Kominterns 3:e kongress. Dessa har sammanställts (och översatts till engelska) av John Riddell m fl och finns i bokform: *To The Masses: Proceedings Of The Third Congress Of The Communist International, 1921* (2016). En hel del av dokumenten finns även på webbplatsen Marxist Internet Archive (MIA), se [Speeches, Reports & Resolutions. Third Congress of the Communist International](#).

V I Lenin:

Samlingen [Kommunistiska Internationalens tredje kongress Brev till de tyska kommunisterna](#) (aug 1921)

Lenin tar även upp Levi och Marsaktionen i sina samtal med Klara Zetkin, se [Minnen av Lenin](#) (avsnittet *Den "tyska frågan"*)

Ultravänsteristiska (eller "vänsteristiska") strömningar var inget nytt, utan de var mycket spridda i den kommunistiska världsrörelsen och Lenin m fl förde en hård ideologisk kamp mot dem. Hans "[Vänsterismen](#)" – [kommunismens barnsjukdom](#) (eller "Radikalismen" som den också kallas), som publicerades 1920, strax innan Kommunistiska internationalens 2:a kongress är ett exempel på detta,

Paul Levi:

[Det politiska läget i Tyskland](#) (början av 1921)

[Vår väg – Mot kuppmentaliteten](#). (mars/april 1921)

[Vad är brottet: Marsaktionen eller att kritisera den?](#) (Levi försvarar sin ståndpunkt, 4/5 1921)

⁹² Lenin, [Fem års rysk revolution och världsrevolutionens perspektiv](#)

På engelska finns en samling med fler texter av Levi, sammanställd av David Fernbach: *In the Steps of Rosa Luxemburg: Selected Writings of Paul Levi* (2011). Fernbachs förord boken finns i svensk översättning på marxistarkivet:

På engelska avdelningen av MIA finns också Levi-texter: [Paul Levi Archive](#).